

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права
Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування

Випускна робота бакалавра

на тему «Виклики фінансовій системі України в умовах воєнного стану»

Виконав: студент 4-го курсу, групи 402-ЕФ

Спеціальності

072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Владіміров А.Ю.

Керівник: д.ен., професор Варналій З.С.

Рецензент: Головний економіст відділу
валютного нагляду операцій клієнтів

(м.Полтава) управління валютного нагляду АТ
«Ощадбанк» Науменко А.А.

Засвідчую, що в цій роботі немає запозичень із
праць інших авторів без відповідних посилань

Владіміров А.Ю.

Підтверджую достовірність даних,
використаних у роботі

Владіміров А.Ю.

Полтава, 2023 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ.....	7
1.1 Фінансова система України: сутність та структура.....	7
1.2 Принципи функціонування фінансової системи України.....	23
1.3 Проблеми та особливості організації фінансової системи в Україні в умовах війни.....	34
РОЗДІЛ 2. ВИКЛИКИ ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	44
2.1 Зміни в макроекономічному середовищі і економічний спад.....	44
2.2. Дефіцит державного бюджету як загроза національній безпеці України.....	54
2.3 Зміна валютного курсу та інфляційні процеси в державі в умовах воєнного стану.....	69
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	81
3.1 Раціоналізація державних витрат та оптимізація податкової системи.....	81
3.2 Фінансова допомога міжнародних партнерів України	90
3.3 Ізраїль, як зразок країни з фінансовою системою яка функціонує в умовах постійної воєнної загрози.....	96
ВИСНОВКИ.....	107
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	110

				ВР 402-ЕФ 2023			
	П. І. Б.	Підпис	Дата				
<i>Розроб.</i>	<i>Владіміров А.Ю.</i>			Виклики фінансовій системі України в умовах воєнного стану	Літ.	Арк.	Акрушів
<i>Перевір.</i>	<i>Варналій З.С.</i>				3	3	114
<i>Н. Контр.</i>	<i>Глушко А.Д.</i>				<i>Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування</i>		
<i>Затверд.</i>	<i>Птащенко Л.О.</i>						

ВСТУП

Війна, незалежно від свого масштабу та тривалості, завжди має серйозний негативний вплив на фінансову систему країни. Воєнний конфлікт породжує безліч складних викликів, які торкаються всіх секторів економіки та мають глибокі наслідки для фінансових інституцій та громадян. Українська фінансова система зазнає непередбачуваних викликів в умовах воєнного стану, що ставить її перед складними завданнями та суттєвими перешкодами.

Воєнний конфлікт супроводжується великими витратами на забезпечення безпеки, розвиток військово-промислового комплексу, підготовку та утримання армії. Витрати на воєнні потреби нерідко перебиваються за рахунок зменшення видатків на інші важливі частини бюджету. Воєнний стан також ставить фінансову систему країни перед викликом забезпечити своєчасну і повну сплату зобов'язань, а також управляти ризиками та зберігати довіру кредиторів та інвесторів. Непередбачуваність ситуації, ризики втрати активів, пошкодження інфраструктури та скорочення споживчого попиту призводять до зниження обсягів інвестицій та гальмування економічного зростання. У свою чергу, це має прямий вплив на фінансову систему, оскільки зменшується доступність кредитів, погіршується якість активів та збільшується ризик неплатежів.

Враховуючи всі ці фактори, воєнний стан безумовно ставить фінансову систему України перед складними викликами. Стабільність та ефективне управління фінансовими ресурсами стають ключовими завданнями для забезпечення функціонування фінансової системи в умовах воєнного стану.

Актуальність дослідження викликів фінансовій системі України в умовах воєнного стану є надзвичайно важливою, оскільки такі умови створюють серйозні виклики для функціонування економіки країни. Воєнний стан призводить до нестабільності, загрози безпеки та обмежень у діяльності багатьох галузей економіки, зокрема фінансового сектору. Дослідження цих

викликів дозволить зрозуміти, які саме аспекти фінансової системи піддаються найбільшому ризику під час конфліктів та які стратегії можна застосувати для забезпечення стійкості і функціонування фінансових інституцій під час воєнного стану.

Мета роботи полягає у вивченні та аналізі викликів які виникають перед фінансовою системою в умовах воєнного стану, оцінюванні їх впливу на фінансову систему України та визначенні шляхів забезпечення стійкості фінансової системи в цих непередбачуваних умовах.

Завданнями цієї випускної роботи є:

- провести теоретичний аналіз функціонування фінансової системи України, розглянути проблеми та особливості організації фінансової системи в Україні в умовах війни;

- визначити та проаналізувати основні виклики які виникають перед фінансовою системою в умовах воєнного стану;

- розглянути вплив бойових дій на території держави на основні макроекономічні показники країни;

- дослідити загрозу дефіциту бюджету в умовах воєнного стану використовуючи відповідні показники та аналізуючи виконання бюджету України в 2022 році;

- провести аналіз інфляційних процесів в державі, дослідити причини, наслідки та методи боротьби із інфляцією та коливанням курсу національної валюти.

- розглянути шляхи для забезпечення стійкості фінансової системи в умовах воєнного стану використовуючи різноманітні методи оптимізації та зарубіжний досвід;

Предметом випускної роботи є теоретико-методичні та наукові засади функціонування фінансової системи України в умовах воєнного стану.

Об'єктом дослідження є виклики які виникають перед фінансовою системою в умовах воєнного стану.

Дослідження функціонування фінансової системи в умовах воєнного стану ґрунтується на поєднанні теоретичних та емпіричних підходів, що дозволяє провести комплексний та всебічний аналіз проблеми. Під час розроблення теоретичних питань використані методичні, інструктивні та нормативні матеріали Національного банку України, статистичні дані та звіти Міністерства Фінансів, Державної служби статистики, праці зарубіжних та українських економістів.

Дослідження викликів фінансовій системі в умовах воєнного стану має велику практичну значимість, оскільки війна є складним випробуванням для економічного функціонування країни та її фінансової системи. У таких надзвичайних обставинах виникають унікальні проблеми, що потребують дослідження та розуміння для забезпечення стійкості та відновлення фінансового сектору. Оцінка викликів фінансовій системі в умовах воєнного стану дозволить детальніше розглянути загрози, що виникають перед фінансовою системою та ефективно і оперативно реагувати на них. Дослідження шляхів підтримки стійкості фінансової системи в умовах воєнного стану дозволить визначити ефективні інструменти та стратегії для запобігання фінансовому краху, збереження довіри вкладників та інвесторів, а також забезпечення нормального функціонування фінансових установ.

Інформаційною базою для розробки були: законодавча база, в тому числі Конституція України, Закон України «Про Національний банк України», та інші закони та нормативні акти офіційні статистичні дані, посібники, тези доповідей у наукових конференціях.

Структура роботи: у першому розділі надана теоретико-змістовна характеристика фінансовій системі України, виявлено особливості та принципи функціонування. У другому розділі проведено оцінку викликів які виникають перед фінансовою системою України в умовах воєнного стану. У третьому розділі досліджено шляхи підтримки стабільності фінансової системи в умовах воєнного стану.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1.1. Фінансова система України: сутність та структура

Основою сталого економічного розвитку будь-якої держави є фінансова система, яка являє собою сукупність фінансових відносин, врегульованих нормами права з питань формування, розподілу та використання ресурсів публічною адміністрацією та державними установами, що здійснюють фінансову діяльність. Ефективність функціонування економіки залежить саме від рівня управління фінансовою системою держави, адже завдяки їй забезпечуються усі сфери життя суспільства.

В сучасній фінансово-економічній літературі дослідження особливостей та проблем фінансової системи, що необхідні для розуміння специфіки даної сфери та пошуку шляхів її модернізації, ускладнюється невизначеністю підходів до її структурної перебудови з урахуванням якісних змін, що мали місце протягом останнього часу. Крім того, інтеграція фінансової системи України у світовий економічний простір зумовлює необхідність урахування впливу глобального середовища на останню, використання кращого міжнародного досвіду в частині формування розгалуженої системи фінансових інститутів та інфраструктурного забезпечення загалом для ефективного функціонування всіх секторів економіки, формування сучасної системи управління фінансами тощо.

На початку свого виникнення термін «система» розглядався як абстрактна, отже, суто теоретична ідея. Сьогодні системне дослідження, системний аналіз і подібні категорії стали робочими термінами. Тенденція досліджувати систему як щось ціле, а не як набір окремих складових частин, відповідає тенденції сучасної науки. У тлумачному словнику української мови система – це структура, що становить єдність закономірно розміщених та

функціонуючих частин. Порядок, зумовлений правильним розміщенням частин у певному зв'язку; зв'язане ціле [1].

У межах теорії систем звертають увагу на існування відповідної ієрархії в її структурі, де вершину займає система, а наступними складовими виступають підсистеми, елементи підсистем та компоненти елементів. Подібний підхід можна застосувати до терміна «фінансова система», де фінансова система – це цілісна сукупність, яка утворюється при взаємодії її окремих складових (підсистем, ланок тощо).

Поняття «фінансова система», як і будь-яка система, являє собою сукупність взаємопов'язаних елементів, що мають однорідні ознаки [2]. Отже, фінансова система – це комплекс фінансових підсистем, елементів та компонентів, які, взаємодіючи, утворюють нову інтегративну цілісність.

На думку О. Р. Романенко, фінансова система становить собою сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління та правове забезпечення [3]. Вона має два аспекти. Перший аспект включає сукупність суспільних відносин щодо утворення, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів. Другий аспект є скоріше організаційним та включає в себе сукупність органів та інститутів, які здійснюють публічну фінансову діяльність та правове закріплення їх повноважень. Такий підхід розкриває найважливіші особливості функціонування фінансової системи.

Словник фінансово-правових термінів визначає фінансову систему як сукупність органів державної влади та місцевого самоврядування, які шляхом здійснення своїх повноважень реалізують фінансову політику держави [4].

Незважаючи на різноманітність доктринальних підходів до розуміння терміна «фінансова система», в законодавстві такий термін не визначений. Відсутність законодавчого закріплення є недоліком нормотворчої діяльності, оскільки має бути чітке розуміння, які складові фінансова система в себе включає та особливості її правового регулювання.

При дослідженні категорії «фінансова система» з урахуванням її сутності та структури, слід відзначити, що необхідно приділити увагу трьом аспектам: економічному, матеріальному та правовому, які визначають зміст цієї категорії.

У матеріальному аспекті вона представляє собою сукупність компонентів фінансової системи, що мають форму фондів, які формуються, розподіляються та використовуються з метою задоволення публічних інтересів.

Економічний аспект категорії «фінансова система» включає розуміння її як сукупності складових у формі фінансових відносин, що розвиваються внаслідок функціонування фінансової системи.

З правового погляду, термін «фінансова система» можна розглядати як сукупність методів, встановлених нормативно-правовими актами, які виражаються у формі нормативних вимог до режиму функціонування фінансової системи. Це включає фінансове законодавство, правову політику щодо фінансової системи, функції та методи діяльності, які реалізуються конкретними уповноваженими суб'єктами [9].

При проведенні економічного аналізу сутності фінансової системи раніше загальноприйнятим вважалося, що існують дві моделі фінансово-економічної системи: фондова (англо-американська) та банкоцентрична (романо-німецька та європейська). Проте, з урахуванням економічного зростання мусульманської системи права на сучасному етапі наукової думки, І. А. Канцір вказує на доцільність виділення третьої моделі - ісламської моделі [10].

Щодо матеріального змісту фінансової системи, то А. Г. Пишний запропонував її класифікувати за матеріальним змістом відносин на: фінансування, запозичення, страхування та заощадження [11].

О. П. Орлюк у своїх наукових дослідженнях пропонує три основні підходи до визначення поняття «фінансова система»: інституціональний, організаційний та економічний. Відповідно до інституціонального підходу,

фінансова система включає сукупність фінансових інститутів, які сприяють формуванню та використанню фондів для здійснення фінансової діяльності держави.

Враховуючи організаційний підхід, фінансова система представляє собою сукупність державних органів та органів місцевого самоврядування, які у межах своєї компетенції керують фінансовою діяльністю держави та підприємств, установ, організацій, що беруть участь у цій системі.

Щодо економічного підходу, фінансова система є сукупністю державних фінансів (державний бюджет, цільові фонди, державний кредит, фінанси державних підприємств), фінанси суб'єктів господарювання, міжнародні фінансів (валютний ринок, фінанси міжнародних організацій, міжнародні фінансові інституції) та фінансовий ринок [12].

Враховуючи вищенаведене, на законодавчому рівні не існує чіткого визначення категорії «фінансова система». Відсутність нормативного визначення зумовлює необхідність аналізу доктринальних джерел для розкриття сутності та значення цієї категорії. Вивчаючи різні підходи науковців до визначення «фінансова система», ми приходимо до висновку, що ця категорія є всеохоплюючою і включає основні ознаки, риси та елементи, які відображають внутрішню структуру фінансової системи країни на сучасному етапі її розвитку.

Згідно з Т. С. Петровою, в Україні в нормативно-правовому забезпеченні використовується термін «фінансовий сектор» замість «фінансова система». Однак, в «Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 р.», головною метою є створення фінансової системи, яка забезпечує сталий економічний розвиток шляхом ефективного перерозподілу фінансових ресурсів у економіці та побудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища, відповідно до стандартів Європейського Союзу [13].

Отже, фінансова система може бути визначена як комплекс фінансових відносин, які регулюються правовими нормами і стосуються формування,

розподілу та використання ресурсів залежно від діяльності державних органів та установ, які займаються фінансовою діяльністю.

Розглядаючи фінансову систему України щодо її сутності та структури, перш за все, необхідно звернути увагу на такі аспекти її функціонування, як економічний, матеріальний та правовий, під впливом яких зміст даної категорії постійно змінюється.

Так, розглянемо фінансову систему України як правову категорію. Відповідно до статті 4 Конституції України, саме виключно законами України встановлюються [5]:

- Державний бюджет України і бюджетна система України;
- система оподаткування, податки і збори;
- засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків;
- статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України;
- порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу;
- порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи;

Фінансова система України функціонує завдяки встановленим державою юридичним нормам та правилам. Фінанси, як юридична категорія, є складовою системи економічних та правових відносин, і вони виникають між державою, юридичними та фізичними особами залежно від потреб у формуванні, розподілі та використанні грошових коштів. Існування держави та товарно-грошових відносин в суспільстві обумовлює об'єктивну потребу в фінансах. Для забезпечення реалізації функцій держави потрібні державні фінансові ресурси, які використовуються перш за все для цих цілей. Формування спеціальних фондів та накопичення грошових коштів в бюджеті держави стають можливими завдяки прийняттю відповідних законів та встановленню порядку функціонування фінансової системи. В результаті створюється можливість існування самої держави.

Суть фінансової системи та особливості її функціонування безпосередньо впливають з природи та функцій держави. Таке юридичне визначення фінансової системи держави дозволяє розглядати її як широку категорію. Фінансову систему можна розглядати як сукупність елементів, по-перше, згрупованих у двох основних напрямках: по перше - фондів та суспільних відносин щодо їхнього накопичення, перерозподілу та використання, а по-друге, як сукупність обов'язкових інструментів, таких як інституційний механізм, методи, функції, фінансова політика, фінансове законодавство і т.д. Більшість грошових доходів, що накопичуються під час матеріального виробництва, перетворюються та рухаються в межах різних правових режимів. Саме такий зв'язок між фінансами та державою і створює збалансовану фінансову систему країни.

Під час аналізу організаційно-правової структури фінансової системи країни, велике значення має визначення сутності фінансів як головної складової цієї системи. Фінанси, подібно до крові в організмі людини, є основною і практично єдиною складовою, що поєднує різні елементи фінансової системи країн

З одного боку, спроможність держави і перспективи її фінансового розвитку визначаються сутністю фінансів, їх формами та кількістю. З іншого боку, завдяки фінансовим ресурсам, держава має постійну можливість впливати на відтворення виробництва. За допомогою фінансів та відповідних правових норм, держава сприяє розвитку виробництва та підтримує раціональний та об'єктивний розвиток суспільства і держави в цілому. Існування фінансів пов'язане з необхідністю вилучення, розподілу та формування державою частки валового внутрішнього продукту. Основним призначенням фінансів є перерозподіл та розподіл валового внутрішнього продукту в грошовому вимірі. Для цього державою встановлюються ознаки фінансів, їх місце в фінансовій системі, особливості та форми регулювання, закріплені законодавчим шляхом. Отже, ми розглядаємо фінанси, перш за все,

як юридичну категорію, а потім вже як економічну. Фінанси як юридичній категорії притаманні наступні особливості:

- фінанси історично пов'язані з природою виникнення та функціями держави і виконують завдання державного розвитку на його конкретному етапі;

- фінанси представляють собою закріплені законом відносини між державою, фізичними та юридичними особами з питань формування, використання та розподілу грошових коштів та фондів;

- фінанси тісно пов'язані з виникненням та існуванням товарно-грошових відносин в державі та суспільстві;

- фінанси виступають предметом закріплених державою правових норм, при розподілі та перерозподілі частини валового внутрішнього продукту.

Завдяки відповідним законам, держава регулює відносини, що стосуються формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих державних грошових фондів за допомогою фінансів. Ці фонди утворюють єдину систему, що діє на одних і тих самих умовах і має однакові форми і методи розподілу грошових коштів, і називається фінансовим інститутом. Отже, встановлені державою фінансові відносини та взаємодіючі фінансові інститути утворюють фінансову систему держави. Фінансові відносини можуть виникати між державою та юридичними та фізичними особами, між різними юридичними особами, між юридичними та фізичними особами, а також між різними фізичними особами.

А тому, саме фінансові відносини утворюють фінансову систему країни. На її функціонування і розвиток дуже важливий вплив має тип держави: унітарне чи федеративне. Унітарна держава зазвичай має дворівневу фінансову систему, де фінансові відносини регулюються центральною владою та владою на місцях.

Фінансова система України є складним механізмом, ефективність якого залежить від двох ключових факторів. Перш за все, це залежить від законодавчого регулювання, налагодженості та збалансованості фінансових

відносин у суспільстві. Це включає вибір відповідної та належно обґрунтованої фінансової моделі розвитку, яка стимулює виробників і суспільство в цілому. За словами О. Соскіна, сучасна глобальна науково-технологічна, інформаційна, кібернетична та екологічна революція вимагає відповідних змін у моделях економічного розвитку. Ясно, що такі моделі не можуть базуватись на авторитаризмі, етатизмі або монополізмі. Україна повинна враховувати ці процеси та обрати свою економічну модель розвитку. Виходячи з сучасних світових викликів та можливостей, для того, щоб стати конкурентоспроможною державою у центрі Європи, Україна повинна побудувати демократичну модель розвитку суспільства, яка повністю відповідає економічній моделі народного капіталізму [6].

Ефективна діяльність суб'єктів фінансової системи залежить від організації державного управління цією системою. Однак, головним фактором є ефективність адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою країни, а також чіткість законодавства, яке забезпечує безперервну та гармонійну роботу цієї системи в цілому. Якщо ці передумови відсутні або використовуються неефективно, це може ускладнити цілеспрямоване управління фінансами. Механізм управління фінансовою системою України складається з двох основних компонентів: органів управління та форм і методів управлінської діяльності. Головним завданням органів управління фінансовою системою є забезпечення координації роботи окремих сфер і ланок фінансових відносин. Це досягається чітким та законодавчо затвердженим розмежуванням функцій і повноважень між фінансовими органами та інституціями.

Правове розуміння фінансової системи передбачає наявність нормативних правових актів, які визначають основні характеристики та вимоги до функціонування цієї системи. Це включає фінансове законодавство, положення про стабілізацію фінансової системи, правову фінансову політику, а також функції і методи діяльності у рамках фінансової системи, що реалізуються конкретними суб'єктами з уповноваженнями. Важливо

відзначити, що спектр суспільних відносин, які становлять фінансову систему, є ширшим, ніж лише формування, розподіл і використання фондів.

Україна, здійснюючи керівництво фінансами та будучи у фінансових відносинах владним суб`єктом повноважень та власником засобів виробництва, визначає через прийняття відповідних законів порядок наповнення та використання грошових фондів. У цих відносинах від імені держави діють відповідні органи державної влади, головними з яких є Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України. Так, відповідно до статті 75 Конституції України, «єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент - Верховна Рада України» [5]. Відповідно до статті 85 Конституції України «до повноважень Верховної Ради України в тому числі належить [5]:

- прийняття законів;
- затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;
- визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;
- затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;
- затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням».

Конституція України визначає, що відповідно до статті 92 «Виключно законами України визначаються: Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного

ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи» [5].

Правові засади існування бюджетної системи ґрунтуються на конституційних нормах визначених статтею 95. «Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків. Держава прагне до збалансованості бюджету України. Регулярні звіти про доходи і видатки Державного бюджету України мають бути оприлюднені» [5].

Ще один найважливіший суб`єкт фінансової системи України це Кабінет Міністрів України. Стаття 113 Конституції України визначає, що «Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади та відповідає за діяльність державних органів у сфері наповнення та ефективного розподілу і використання централізованих і децентралізованих державних фондів. Основним завданням цього суб`єкта фінансової системи є ефективне функціонування держави, направлене на розвиток суспільства та забезпечення нагальних державних потреб на різних етапах його розвитку» [5].

Так, відповідно до вимог статті 116 Конституції України «Кабінет Міністрів України:

- забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;
- розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України;
- забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; здійснює управління об`єктами державної власності відповідно до закону;

– розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання» [5].

На підставі статті 96 Конституції України «Державний бюджет України затверджується щорічно Верховною Радою України на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин на інший період. І саме Кабінет Міністрів України не пізніше 15 вересня кожного року подає до Верховної Ради України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік. Разом із проектом закону подається доповідь про хід виконання Державного бюджету України поточного року» [5].

Стаття 97 Конституції зобов'язує Кабінет Міністрів України відповідно до закону «подавати до Верховної Ради України звіт про виконання Державного бюджету України та, на жаль, не визначає періодичності таких звітів. А відповідно до статті 98, контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата» [5]. Тобто, Основний Закон країни чітко визначає умови фінансової діяльності України через прийняття закону «Про Державний бюджет» та інших необхідних для виникнення фінансових відносин законів.

Таким чином, видно, що на відміну від загальноприйнятих науковцями підходів, суспільні відносини, які виникають в ході фінансової діяльності, є не тільки економічними. Застосовуючи відповідні правові норми, держава надає фінансовим відносинам всередині фінансової системи юридичного характеру, а правове регулювання фінансової діяльності виступає однією з форм державного управління фінансовою системою країни. Тому, саме визначення фінансової системи, як правової категорії являє собою сукупність методів, що встановлюються відповідними нормативно-правовими актами та мають низку нормативних вимог до функціонування фінансової системи (фінансове законодавство, фінансова політика в її правових формах) відповідно до її завдань та функцій, що реалізуються конкретними уповноваженими суб'єктами під час виникнення певних фінансових відносин.

Як і що до суті фінансової системи, на структуру фінансової системи країни також існує безліч поглядів, тому що саме структура є основою системи фінансового законодавства держави. Структура відбиває упорядкованість внутрішніх та зовнішніх зв'язків системи, що забезпечують її сталість, стабільність та якісну визначеність. Структурні зв'язки різного роду пронизують всі процеси, які відбуваються у системних об'єктах.

По-перше, фондова теорія є найрозвиненішою, оскільки вона розподіляє фінансові фонди залежно від їх характеристик, які є специфічними для кожної національної економіки. Згідно з цією теорією, фінансову систему складають бюджет, позабюджетні фонди, кредитний фонд, страховий фонд і фінансові ресурси підприємств, що диференціюються за типами і видами фінансових фондів. Важливою перевагою цієї теорії є визнання необхідності формування і використання майнових фондів, які є суттєвими для фінансових відносин. Однак, в цьому підході слабким моментом є те, що фінансова система здається наслідком функціонування фінансового механізму, як результат, що формалізує фінансові відносини.

Друга – інституційна концепція, Структура фінансової системи визначається як функціональна взаємодія окремих фінансових інститутів. Це означає, що фінансова система включає такі складові, як державні надходження, державні витрати, страхування, державні кредити, банківські кредити і грошовий обіг. Ці елементи функціонують як незалежні, але взаємопов'язані інструменти, що допомагають забезпечити ефективну роботу фінансової системи..

Третя – по-суб'єктна концепція, яка в основі фінансової системи ставить головні органи управління фондом або відповідним інститутом, чи мають право відносно проведення мобілізації фінансових ресурсів. У рамках цієї теорії можна виділити різні елементи в структурі фінансової системи, такі як бюджет, позабюджетні фонди, фінансові ресурси господарюючих суб'єктів, страхові фонди, кредитні фонди, муніципальні фінанси, інвестиційні фонди та інші. Ці складові відображають різноманітні аспекти фінансової системи і

виконують специфічні функції в контексті управління фінансами та розподілу ресурсів. Подібний метод побудови структури фінансової системи виглядає ще менш вдалим, тому що базується на ознаках, які мають службовий характер і практично не пов'язаних з сутністю фінансових відносин. Покладання функції на той чи інший орган держави або додавання цієї функції, так само як і надання права ведення діяльності відповідного виду, не може бути визнано об'єктивним критерієм.

У питанні визначення структури фінансової системи країни існує кілька наукових підходів. М.І. Карлін до складу фінансової системи України включає [7]:

- 1) державні фінанси;
- 2) фінанси підприємств суб'єктів господарювання;
- 3) страхування;
- 4) фінансовий ринок;
- 5) фінанси домогосподарств.

Відносно перших трьох елементів фінансової системи, а саме державних фінансів, фінансів підприємств суб'єктів господарювання та страхування у вітчизняних науковців не виникає суттєвих заперечень, тоді як до включення у структуру фінансової системи України - фінансового ринку та фінансів домогосподарств серед науковців тривають значні дискусії. Так як ринкова економіка, виходячи з загальноприйнятих визначень, це взаємодія трьох фінансових секторів, а саме домогосподарств, фірм і уряду, то до структури фінансової системи країни необхідно відповідно включати фінанси домогосподарств, фінанси підприємств та фінанси держави.

Українська вчена О.Р. Романенко розглядає фінансову систему як збалансовану сукупність взаємопов'язаних сфер фінансових відносин, які відрізняються у мобілізації та використанні фінансових ресурсів, наявності відповідного управління та правового забезпечення. Вона виділяє п'ять основних сфер фінансових відносин: фінанси суб'єктів господарювання (на рівні мікроекономіки), державні фінанси (на рівні макроекономіки),

міжнародні фінанси (на рівні світового господарства), фінансовий ринок та страхування. Кожна з цих сфер включає різні ланки. На мікрорівні це фінансові відносини комерційних та некомерційних підприємств і організацій, на макрорівні – державні та місцеві бюджети, державні цільові фонди, державний кредит та фінанси державного сектору. Міжнародні фінанси включають фінанси міжнародних організацій, міжнародних фінансових інституцій та міжнародний фінансовий ринок. Фінансовий ринок структурується за ринками грошей, кредитних ресурсів, цінних паперів та фінансових послуг. У сфері страхування виділяють соціальне, майнове та особисте страхування, а також страхування підприємницьких ризиків та відповідальності [8].

В узагальненому вигляді фінансова система України представляє собою сукупність декількох видів фінансових відносин, а саме:

- 1) міжнародні фінансові відносини;
- 2) державні фінансові відносини;
- 3) регіональні (місцеві, комунальні) фінансові відносини;
- 4) фінансові відносини суб`єктів господарської діяльності;
- 5) фінансові відносини фізичних осіб (домогосподарств).

Кожен із них визначається сукупністю специфічних сфер фінансових відносин, які регулюються певними правовими нормами та сприяють утворенню й використанню відповідних грошових фондів, направлених на задоволення різноманітних суспільних потреб. Такі фонди бувають централізованими та децентралізованими (рис. 1.1.).

До централізованих грошових фондів належать фонди в межах певних територій, такі як державний, обласний чи районний бюджет, що використовуються для задоволення загальних потреб відповідної території та визначаються Конституцією та відповідними законами. Децентралізовані грошові фонди це - фонди підприємств та організацій, що використовуються даним підприємством для виробничих і соціальних потреб.

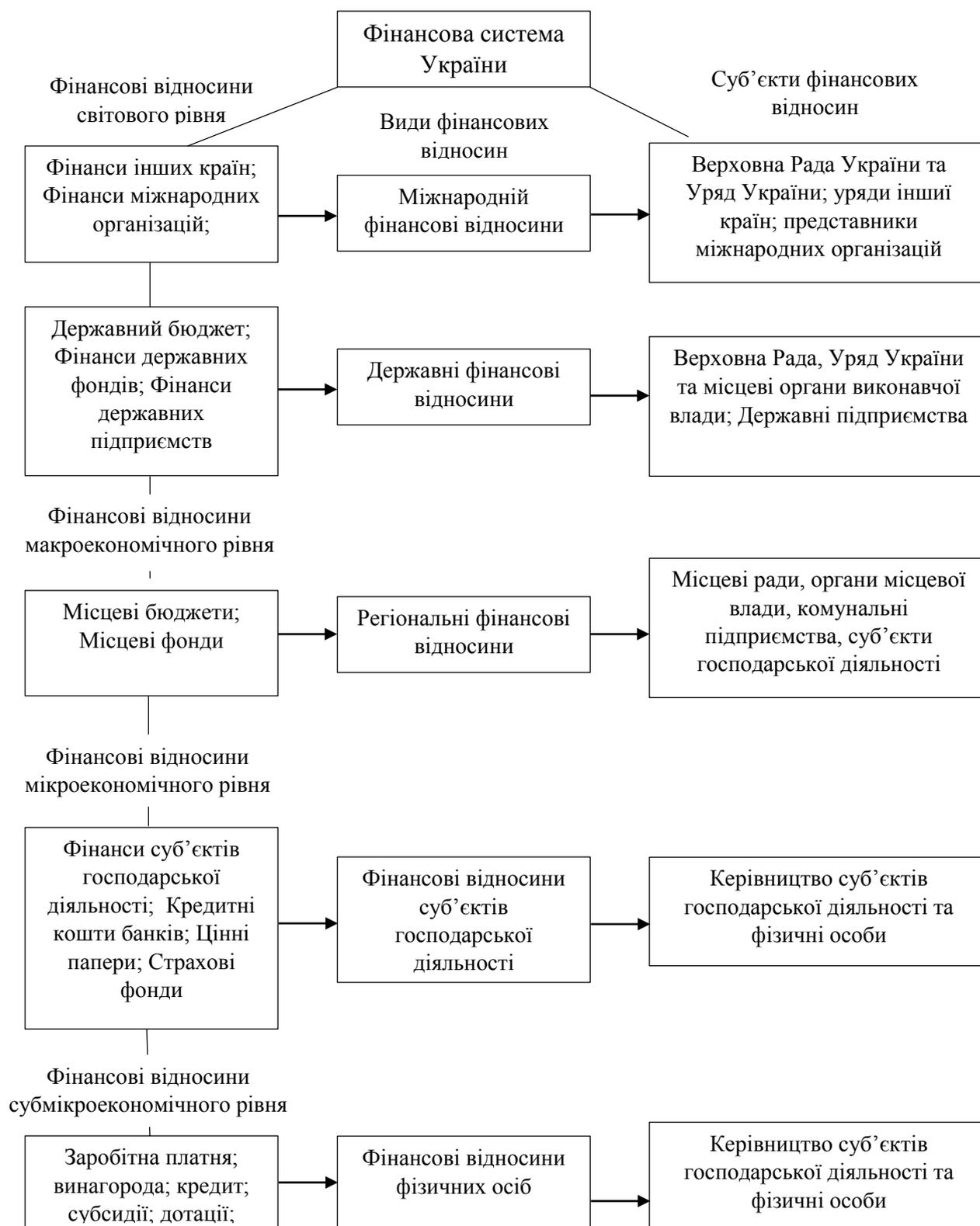

Рис.1.1. Структура фінансової системи України за сферами фінансових відносин

Від вирішення завдання збалансованості та оптимізації фінансових відносин в середині фінансової системи України, вдалого проведення структуризації самої фінансової системи залежить ефективність проведення наукового пошуку направлено на встановлення шляхів виходу української економіки з глибокої кризи та сталого розвитку ефективної фінансової діяльності всіх суб'єктів фінансової системи України. Правильний вибір необхідних ознак структуризації фінансів повинен ґрунтуватись на повному відображенні всієї сукупності відповідних фінансових відносин та бути повністю забезпеченим відповідними правовими нормами.

Отже, основною метою побудови національної фінансової системи є створення правової бази для максимальної мобілізації наявних фінансових ресурсів українського суспільства та мобілізація зовнішніх ресурсів, забезпечення ефективного використання цих ресурсів та максимізації виробництва власного ВВП. Переміщення грошових коштів через різні ланки та сектори фінансової системи повинне сприяти генерації доходів для кожного суб'єкта, які відображатимуть його продуктивність та будуть достатніми для задоволення його потреб. Отже, нормальне функціонування фінансової системи країни вимагає вирішення наступних завдань:

1) через прийняття дієвих законодавчих актів та проведення відповідних реформ за безпечити стабільне формування, концентрацію і оптимальне розміщення фінансових ресурсів достатніх для виробництва певного обсягу ВВП;

2) обрати оптимальну систему державного управління з метою досягнення максимальної ефективності використання наявних фінансових ресурсів;

3) з метою максимізації обсягів виробленого ВВП на основі наукових досліджень та закордонного досвіду розробити реальну організаційно-правову структуру фінансового забезпечення кожної сфери фінансових відносин держави;

4) забезпечити встановлення оптимальних пропорцій розподілу і перерозподілу виробленого ВВП шляхом застосування урядових ініціатив щодо запровадження відповідних держаних програм направлених на максимальне забезпечення потреб громадян, підприємств та держави;

5) запровадити законодавчі зміни для всебічного залучення всіх вільних коштів та доходів суб`єктів фінансового ринку для потреб фінансового забезпечення виробництва ВВП;

6) задіяти шляхом прийняття відповідних правових норм, державні механізми формування страхових фондів та забезпечити відшкодування втрат фінансових ресурсів, тим самим встановивши максимальні передумови для використання цих коштів у кругообігу ресурсів.

Саме виконання цих завдань дасть змогу створити ефективну фінансову систему України, функціонування якої та здійснення цілеспрямованої фінансової політики неминуче приведе до потужного зростання економіки держави.

1.2. Принципи функціонування фінансової системи України та її складових частин

Фінансова система держави є єдиним системним утворенням, що характеризується цілісністю складових її сфер і ланок, їх взаємозалежністю і взаємообумовленістю комплексу фінансових інститутів і відповідних їм правовідносин, уповноваженого суб`єкта, процедур здійснення фінансової діяльності, функціонування якого регулюється нормами права, що встановлюють юридичні засоби формування, розподілу та організації використання публічних грошових фондів [8]. Фінансова система, виходячи з цього положення, представляє собою складну структуру, яка складається з різних фінансових підсистем, елементів та компонентів. Ці складові взаємодіють між собою і утворюють нову інтегровану цілісність.

Аналізуючи функціонування будь-якої системи, ми встановлюємо, що вона ґрунтується на наборі основних принципів, які відіграють вирішальну роль всередині цієї системи. Взагалі-то, відсутнє чітке визначення і тлумачення принципів фінансової системи, а також відсутній перелік і класифікація таких принципів. Це призводить до зниження ефективності функціонування фінансової системи в цілому, а також її складових елементів. Перед тим, як визначити категорію «принципи фінансової системи» та класифікувати їх, вважаємо за необхідне надати визначення самого терміну «принципи». Загалом, у словнику іншомовних слів зазначено, що цей термін походить від латинського слова, що означає початок або основу. Відповідно до цього, принцип - це основне правило поведінки, внутрішнє переконання людини або те, що лежить в основі певної теорії науки [14].

Фінансова система в цілому, а також фінансова політика держави повинні бути побудовані з урахуванням вимог, визначених суспільним баченням і які безпосередньо втілюються у принципах фінансової системи. Тому, при розробці фінансової системи України, важливою передумовою є практичне вирішення численних проблем, що стоять перед сучасним суспільством.

У контексті «принципів фінансової системи», слід звернути увагу на визначення А. С. Нестеренко, який розуміє під ними сукупність суспільно визначених настанов, фундаментальних орієнтирів, які використовуються для формування та розвитку фінансової системи держави, включаючи її складові [9].

У зв'язку зі складністю поняття «фінансової системи» та різноманітним науковим поглядів на її трактування, існує розмаїття поглядів на групування, класифікацію та визначення чіткого переліку принципів фінансової системи. Наприклад, згідно з Т. А. Кобзєвою, при розгляді фінансової системи України в контексті державного устрою як унітарної держави, важливо зосередитися на принципах, які відображають фінансову систему як єдину структуру. Тобто, з цього погляду, фінансова система України є недільною категорією, яка має

власну структуру та головні напрямки діяльності, спрямовані на реалізацію державної політики з акумулювання, розподілу та використання грошових коштів [15].

Серед багатьох перелічених в економічній літературі принципів важливо виділити базові, або ключові, яких слід дотримуватись при формуванні фінансових відносин та фінансової системи загалом. До таких базових принципів фінансової системи, на наш погляд, доцільно віднести:

1. Принцип єдності: Це означає виконання єдиної фінансової політики всередині всієї фінансової системи. Об'єднання всіх складових елементів системи на спільній основі має на меті запобігти або подолати суперечності, які виникають унаслідок об'єктивних і суб'єктивних умов діяльності.

2. Принцип повноти: Цей принцип передбачає включення всіх економічних суб'єктів, їх фінансових відносин, а також фінансових інститутів, органів влади та управління до складу фінансової системи. Ніхто не виключається.

3. Принцип економічної самостійності: Всі фізичні та юридичні особи, які складають систему, повинні мати власні джерела доходів та бути вільними у їх розпорядженні в рамках закону. Цей принцип впливає з принципів комерційного розрахунку та самостійності, які лежать в основі діяльності фінансових та нефінансових корпорацій, а також міжбюджетних відносин.

4. Принцип економічної рівності: Цей принцип передбачає створення рівних економіко-правових умов для всіх економічних суб'єктів. Відсутність такої рівності, яка може виявлятися у вигляді пільг або преференцій, призводить до суперечностей, проблем та конфліктів інтересів, що негативно впливає на фінансовий стан суб'єктів та економіку загалом.

5. Принцип самодостатності: Це забезпечення фінансової стабільності та платоспроможності на основі власних ресурсів та внутрішніх

резервів. Фінансування повинно ґрунтуватися, в першу чергу, на самофінансуванні, оскільки в сучасних умовах кредитування є ризикованим, а бюджетне фінансування майже неможливим.

6. Принцип верховенства права: Дотримання цього принципу є вельми важливим при розробці та прийнятті управлінських рішень, що регулюють фінансову діяльність та укладання господарських, кредитних, страхових та інших угод, заснованих на принципах законності.

7. Принцип конкурентоспроможності: Цей принцип передбачає дотримання всіх інших принципів разом із посиленням вимог до соціально-економічних результатів діяльності на основі вдосконалення нормативно-правового забезпечення та впровадження кращих міжнародних стандартів.

На представленому нижче схематичному зображенні рівнів економіки (рис. 1.2.) перелічені вище принципи пропонуються до застосування, у першу чергу, на рівні мікроекономіки, тобто на рівні суб'єктів господарювання та населення.

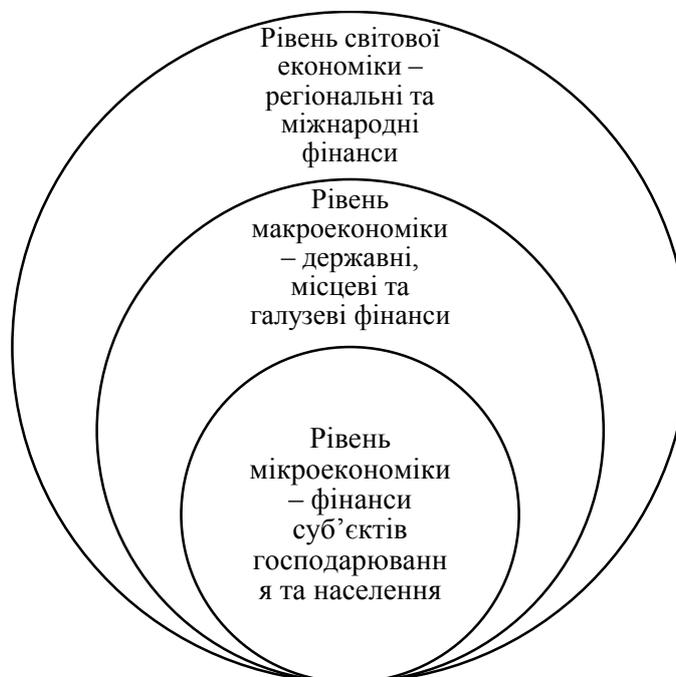

Рис.1.2. Ієрархія принципів фінансової системи

Інші рівні доцільно доповнити наступними принципами:

1) на рівні макроекономіки, яка включає державні, місцеві та галузеві фінанси, – це поєднання інтересів держави, територій, галузей та інших економічних суб'єктів;

2) на рівні світової економіки, яка включає регіональні та міжнародні фінанси:

– захист національних інтересів та підтримка національного виробництва в усіх галузях економіки;

– дотримання міжнародних угод, стандартів та правил фінансової діяльності.

Отже, для чіткого визначення та класифікації принципів фінансової системи, необхідно розглянути кожен з вищезазначених категорій принципів. Почнемо з аналізу загальносистемних принципів, які є основоположними засадами будь-якої системи. До цієї категорії належать наступні принципи [16]:

Принцип емерджентності, яка відображає цілісність системи, є одним з принципів фінансової системи. Цей принцип, за визначенням Н. В. Геселевої, передбачає, що система має властивості, які не можуть бути пояснені властивостями її окремих частин.

Іншим принципом є ієрархічність, який передбачає підпорядкованість складових елементів системи, розташованих від найвищого до найнижчого рівня.

Принцип інтегративності відображає ступінь взаємозв'язку між окремими елементами системи під час досягнення спільних цілей.

Динамічність є ще одним принципом, який відображає процес зміни властивостей фінансової системи та її складових елементів під впливом зовнішнього середовища.

Принцип залежності від змін зовнішнього середовища безпосередньо впливає з попереднього принципу і підкреслює здатність зовнішніх процесів впливати на фінансову систему.

Відповідно до В. М. Орела, наступна категорія принципів фінансової системи базується на її організації та структурі. За його визначенням, побудова фінансової системи України ґрунтується на трьох основних принципах [17]:

- територіальність. Згідно з цим принципом, кожна область має свій відповідний апарат фінансових і страхових органів, адаптований до її потреб.
- функціональне призначення. Цей принцип базується на тому, що кожна ланка фінансової системи виконує своє власне функціональне завдання.
- єдність фінансової системи непосредственно впливає з єдиної економічної та політичної основи держави. Це визначає єдину фінансову політику, яка реалізується державою через центральні фінансові органи.

Наступною категорією принципів фінансової системи, які потрібно виокремити, є принципи складових елементів фінансової системи. Це пояснюється тим, що фінансова система держави складається з взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, таких як фінансові інститути. Принципи складових елементів фінансової системи повинні бути виділені та характеризовані в залежності від того, до якої групи фінансової системи вони належать. Важливо враховувати наступні групи: бюджетну та кредитну системи, обов'язкове державне страхування та фінанси підприємств.

Рис.1.3. Основні складові елементи фінансової системи

Однією з фундаментальних категорій фінансової системи є бюджетна система. З урахуванням цього факту, важливо визначити принципи, що стосуються саме цієї системи, для подальшого аналізу та їх закріплення як

основних принципів фінансової системи. Відмінності виникають у тому, що поняття та принципи бюджетної системи мають чітке законодавче визначення, відмінне від загальних принципів фінансової системи. П. 5 ст. 2 Бюджетного кодексу України визначає бюджетну систему як сукупність державного та місцевих бюджетів, побудовану з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульовану нормами права [18]. Відповідно до ст. 7 Бюджетного кодексу України, до принципів бюджетної системи слід віднести наступні: єдності; збалансованості; самостійності; повноти; обґрунтованості; ефективності та результативності; субсидіарності; цільового використання бюджетних коштів; справедливості і неупередженості, а також публічності та прозорості.

Однією з важливих складових фінансової системи є кредитна система. При проведенні аналізу кредитної системи важливо чітко визначити, що ми розуміємо під цією категорією. Згідно з визначенням І. В. Шамової, це сукупність кредитних відносин та інститутів, які організовують ці відносини і використовують різноманітні форми кредиту та методи кредитування [19].

Загалом, слід зазначити, що банківська система та небанківські кредитно-фінансові установи є основними складовими даної системи. Аналізуючи принципи побудови та організації кредитної системи, варто відзначити, що це питання мало досліджене в науковій спільноті. Ми пропонуємо розглянути принципи побудови кредитної системи України на сучасному етапі розвитку, які були виділені І. В. Шамовою [19]:

- розподіл функцій центрального та всіх інших банків;
- контроль та регулювання діяльності банків другого рівня з боку центрального;
- відмова від участі центрального банку в конкуренції на грошових ринках усередині держави.

Вищезазначені принципи ґрунтуються на тому, що банківська система є основною складовою кредитної системи. Саме тому ці основні принципи базуються на структурі та організації банківської системи.

Розглядаючи обов'язкове страхування науковці виділяють наступні принципи [20]:

- принцип обов'язковості встановлює, що страхування є обов'язковим згідно з законодавством, де передбачається зобов'язання страхувати певні об'єкти і вносити страхові платежі.

- принцип суцільності охоплення означає, що страхові органи реєструють всі об'єкти, які визначені в законодавстві про страхування.

- принцип автоматичності обов'язкового страхування передбачає автоматичне застосування обов'язкового страхування до об'єктів, що прямо визначені в законодавстві.

- дія страхування не залежить від внесення страхових платежів. Це означає, що якщо страхувальник не сплатив страхові внески, вони можуть бути стягнуті в судовому порядку.

- принцип безстроковості передбачає, що страхування діє протягом періоду користування страхувальником застрахованим майном.

- принцип нормування відноситься до встановлення визначених норм, правил та умов страхового покриття.

Багато представників наукової спільноти досліджували питання про принципи організації фінансів підприємств, що призвело до різноманітності точок зору на їх визначення.

Наприклад, Г. М. Азаренкова, Т. М. Журавель та Р. М. Михайленко виділяють наступні принципи організації фінансів підприємств [21]:

- плановості;
- гнучкості;
- мінімізації фінансових витрат;
- раціональності;
- фінансової стійкості;
- зацікавленості в результатах діяльності підприємства;
- матеріальної відповідальності;
- здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю;

– створення достатніх фінансових резервів;

Щодо останньої групи принципів фінансової системи, які спрямовані на відновлення та розвиток стабільної фінансової системи, можна звернутися до Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Головною метою цієї програми є створення моделі фінансової системи, яка сприятиме економічному розвитку шляхом ефективного розподілу фінансових ресурсів в економіці та розбудови конкурентоспроможного ринкового середовища, що відповідає стандартам Європейського Союзу. З цією метою були визначені базові принципи, серед яких виділяються [22]:

- європейська інтеграція;
- збалансованість економічних інтересів через формування ринкового конкурентоспроможного середовища;
- незалежність та ефективність роботи регуляторів, здійснення нагляду на основі оцінки ризиків;
- прозорість та високі стандарти розкриття інформації учасниками фінансового сектору та регуляторами;
- відповідальність та довіра між учасниками фінансового сектору та регуляторами;
- цілісність фінансової системи, усебічний захист прав кредиторів, споживачів та інвесторів.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що дефініція «принципи фінансової системи» не була закріплена на законодавчому рівні, також немає чіткого їх трактування та переліку. Тому можливо виділити основні засади функціонування фінансової системи шляхом аналізу та виділення принципів, які згруповані в загальному розумінні «системи», щодо структури фінансової системи, її складових елементів та спрямованих на відновлення та розвиток стабільної фінансової системи.

Враховуючи вищезазначені принципи, доцільно виділити основні принципи фінансової системи: цілісність, ієрархічність, самостійність, функціональне призначення ланок фінансової системи (або адміністративно-

територіальний принцип), динамічність, стійкість, стабільність, фінансова безпека держави, публічність та прозорість, справедливість й неупередженість, ефективність та результативність.

Важливу роль у побудові оптимально функціонуючої фінансової системи також відіграють її функції, оскільки вони відображають призначення та сутність цієї системи. Термін «функція» широко використовується у всіх сферах діяльності, тому етимологічна природа цієї категорії стає особливо важливою. Академічний тлумачний словник української мови містить визначення «функції» як призначення, роль чогонбудь [23]. У свою чергу, Етимологічний словник української мови визначає її як діяльність, обов'язок, роботу, призначення [24]. Таким чином, функції фінансової системи становлять собою відображення призначення даної системи, а також конкретизують її сутність та роль у забезпеченні сфер життєдіяльності.

Згідно з А. С. Нестеренком, у кожній ланки фінансової системи є свої власні функції, які можуть мати подібну роль і призначення або значно відрізнятись. Незважаючи на це, всі ланки фінансової системи взаємодіють та інтегруються, що відображає ознаку цілісності цієї системи [25].

Бюджетна система є основною ланкою фінансової системи України. Тому важливо розглянути визначення та характеристику її функцій. В цілому, бюджет реалізується через функції, які є типовими для фінансів, і тому розподільна і контрольна функції є основними для бюджетної системи. Вони детально визначають призначення фінансів і виступають як зовнішній вияв їх сутності. О. А. Музика-Стефанчук виокремила наступні функції бюджету [26]:

- створення централізованого фонду коштів;
- розподільна;
- використання зібраних коштів відповідно до їх цільового призначення;
- контрольна.

Кредитна система відіграє не менш важливу роль у фінансовій системі. При розгляді та аналізі функцій кредиту можна виділити три найважливіші, які прямо впливають з його сутності. Ці функції включають наступне: перерозподіл вартості в процесі відтворення, контроль за цільовим використанням коштів та стимулювання економії витрат.

Інститут страхування є ще однією важливою складовою фінансової системи, основною функцією якого є страхування. Саме ця функція виражає його сутність. Страхування виконує ряд важливих функцій, серед яких можна виділити наступні:

- попереджувальна – превентивні заходи щодо зменшення випадків настання страхової події;
- ощадна – накопичення певних страхових сум;
- контрольна – контроль за використанням коштів страхового фонду;
- інвестиційна;
- відтворювальна.

Сутність та призначення фінансів підприємств можна описати як забезпечення їх виробничої діяльності. Згідно з дослідженням М.М. Бердара [27], можна виділити дві основні функції фінансів підприємств: розподільчу та контрольну. Розподільча функція, згідно з автором, проявляється в розподілі отримуваних підприємствами доходів та виручки за певними напрямками. Контрольна функція, як і саме її найменування вказує, передбачає контроль за виконанням підприємствами обсягів виробництва й продажу продукції та охоплює всі аспекти їх діяльності..

Отже, після аналізу функцій кожної складової фінансової системи, ми можемо зробити висновок, що існує спільна система функцій, яка властива кожній з них. При цьому, доцільно буде виділити такі функції: контрольну, розподільну, регулятивну і відтворювальну.

1.3. Проблеми та особливості організації фінансової системи в Україні в умовах війни

Фінансова система України, що є частиною світової фінансової системи, має виявляти організаційну та фінансову стійкість, а також володіти характеристиками, такими як стабільність, ефективність, незалежність та конкурентоспроможність. Проте, на практиці не досягнуто жодної з цих характеристик. Навіть найменші коливання на світових фінансових ринках відразу відбиваються на внутрішньому ринку. Спостерігається збільшення ролі та впливу світових учасників, особливо у банківській сфері, і існує постійна загроза боргової та фінансової залежності. Рівень цих загроз є особливо високим в умовах воєнного стану і низького економічного розвитку країни.

Для української фінансової системи характерною особливістю або відмінністю є фінансова нестабільність, ознаками якої є:

- високі темпи інфляції;
- споживчий попит, зумовлений зростанням державних соціальних трансфертів та споживчого кредитування;
- непередбачуваність коливань курсу національної валюти та поява тенденцій до його девальвації, що посилює загрозу виникнення валютної кризи в умовах постійного негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу;
- перманентне зростання дефіциту поточного рахунку платіжного балансу;
- високий рівень доларизації національної економіки;
- нестабільність та завищення відсоткових ставок за банківськими кредитами;
- стрімке нарощування частки зовнішнього боргу як держави, так і корпоративного сектора економіки;

- збереження незначної частки державної власності за стрімкого зростання іноземного капіталу в структурі статутного капіталу банків;
- висока частка збиткових підприємств;
- значний рівень податкової заборгованості та заборгованості по заробітній платі;
- значні коливання основних індикаторів фондового ринку України;
- постійна напруга на ринку нерухомості тощо.

У розробленій стратегії Національного банку України на 2025 рік наявність фінансової нестабільності пояснюється рядом причин [36]:

- суттєвий політичний тиск і завищені очікування щодо невластивих НБУ функцій.
- внутрішня забюрократизованість та слабка корпоративна культура.
- низька фінансова грамотність серед користувачів фінансових послуг.
- слабкий розвиток ринку банківського кредитування та страхування.
- значний вплив війни на небанківський фінансовий ринок.
- недорозвинений фондовий ринок в Україні.
- незавершені структурні реформи в Україні, в тому числі судова.
- слабкий захист прав кредиторів.
- висока залежність бюджету України від міжнародної фінансової допомоги.

Ці причини свідчать про складну ситуацію в фінансовій системі країни, яка потребує уваги та заходів для поліпшення. Політичний тиск і нереалістичні очікування можуть заважати ефективному функціонуванню Національного банку, що може призвести до нестабільності. Забюрократизованість і слабка корпоративна культура можуть перешкоджати прийняттю швидких та ефективних рішень у фінансовій сфері.

Незавершені структурні реформи, включаючи судову систему, можуть створювати невизначеність та недовіру в бізнес-середовищі, що може позначитися на фінансовій стабільності. Висока залежність бюджету від

міжнародної фінансової допомоги свідчить про нестабільність економічного положення країни.

Отже, вплив цих причин на фінансову систему України підкреслює необхідність прийняття заходів для поліпшення стану справ у цій галузі. Стабільність, прозорість, ефективність та грамотне регулювання фінансової системи стануть важливими кроками на шляху до сталого економічного розвитку країни.

На думку В. Єгорова, фінансовій системі України притаманні риси перехідної економіки, а саме [28]:

- низька капіталізація банківської системи та фондового ринку по відношенню до обсягу ВВП;
- нерозвиненість інституційної структури фінансового ринку (зокрема, в частині формування та діяльності небанківських фінансових посередників);
- відсутність надійних інструментів у населення для заощадження або для інвестування;
- непрозорість і незбалансованість системи державного оподаткування;
- непослідовність реформ у сфері соціального та пенсійного забезпечення.

Крім того, нерозвиненість інфраструктури фінансового ринку автор доповнює недосконалістю основних механізмів фінансового управління на рівні держави та окремих підприємств, з чим не можна не погодитись.

До особливостей сучасної фінансової системи вчені також відносять нестійкість ринкової системи яка, на їх думку, викликана [29]:

- зростаючою глобалізацією господарських процесів;
- політизацією кредитної сфери;
- дефіцитністю державних бюджетів та зростанням заборгованості держав;
- поширенням практики фінансових пірамід тощо.

Сюди також можна віднести тінізацію економіки, яка має як національну, так і міжнародну прописку, поширену практику відмивання

брудних грошей. Останні, безперечно, справляють свій негативний вплив на фінансову систему, порушують її організаційні основи, підривають стійкість.

З урахуванням зазначених рис фінансової системи, можна зробити висновок, що особливості фінансових систем закладені в їх структурі та взаємозв'язоку між їх складовими. Це вірно до певної міри, проте структура фінансової системи як економічного поняття є більш вузьким, ніж поняття «фінансова система». Остання включає, крім структури, також принципи, завдання, кількісні та якісні параметри, інфраструктуру та інше. Кожна з цих складових фінансової системи також має свої особливості. Найголовніше, сама структура фінансової системи залежить від особливостей організації та структури економіки.

До переліку проблем розвитку фінансової системи відносять також недостатній рівень капіталізації фінансової системи, незахищеність прав кредиторів, інвесторів, низьку якість та конкурентоспроможність фінансових послуг, відсутність належним чином розробленої стратегії і тактики, низька, а подеколи і відсутня, ефективність функціонування фінансової системи.

Так, С. Львовчкін, В. Опарін, В. Федосов виокремлюють п'ять ключових проблем, що стосуються фінансової системи. Зокрема, по-перше, відсутність системного підходу до реструктуризації фінансової системи. По-друге, надто повільний темп реформ. По-третє, відсутність чіткості у визначенні мети та напрямів реформ. По-четверте, відсутність чітко визначених стратегії і тактики. По-п'яте, низька ефективність функціонування фінансової системи [30].

Досить часто проблеми, що перешкоджають розвитку фінансової системи, зводять до проблем фінансового ринку, зокрема:

- недостатній рівень капіталізації банківської системи;
- низька якість та конкурентоспроможність банківських послуг;
- високий рівень банківського ризику та недостатній рівень його управління;
- незахищеність прав кредиторів і вкладників;

- психологічне неприйняття та недооцінка потенціалу фондового ринку;
- наявність кількох торгових площадок, на яких здійснюють торги цінними паперами, що ускладнює контроль над операціями з цінними паперами, та розповсюдження інформаційних індикаторів щодо кількісних та якісних параметрів операцій з цінними паперами;
- незавершеність формування інституційної інфраструктури фондового ринку, її низька якість;
- слабкий захист прав акціонерів, зокрема міноритарних власників, низький рівень корпоративного управління;
- низькі темпи приведення нормативної бази, що врегульовує відносини у фінансовій сфері, до вимог міжнародних стандартів.

Гострою на сьогодні проблемою являється невідповідність фінансового капіталу потребам реального сектора економіки. Рух фінансових ресурсів перестав нести в собі матеріальний зміст, в основному спрямовується у спекулятивні галузі. Окрім того, банківський сектор не забезпечує належний захист прав кредиторів та інвесторів, не проводить належним чином оцінку кредитних ризиків.

В. Міщенко та С. Міщенко, досліджуючи проблеми фінансової стабільності в контексті глобалізаційних процесів та наслідків світової фінансової кризи, роблять висновок, що головними причинами нестабільної ситуації на світових фінансових ринках були:

- 1) помилки менеджерів багатьох крупних фінансово-кредитних установ при оцінці ступеня ризику використання позикових коштів для широкого кола фінансових установ, а також при оцінці відповідних ризиків невпорядкованого закриття їх позиції;
- 2) відставання в управлінні ризиками, розкриття інформації, нагляду й регулювання від стрімкого запровадження фінансових інновацій і змін у моделях підприємницької діяльності, що сприяло надмірному прийняттю ризиків і послабленню процедур гарантування кредитоспроможності позичальників;

3) переоцінка значення та можливостей винесення ризиків за баланси банків, унаслідок чого такі заходи мали протилежний вплив, істотно посиливши ризики, та призвели банки до збитків;

4) надмірна впевненість банків у своїх можливостях забезпечити ліквідність на оптових фінансових ринках або ж за рахунок рефінансування центральних банків;

5) погіршення якості наданих кредитів, стрімке зниження оцінки вартості структурованих кредитних продуктів і недостатня ліквідність ринку, що супроводжувалося скороченням частки позикових коштів у фінансовій системі;

6) недосконалість вартісної оцінки продуктів структурованого фінансування та розкриття інформації про них, а також недооцінка інвесторами ризиків, притаманних цим продуктам, і надмірна довіра до оцінок рейтингових агентств;

Перелічені авторами причини є проблемами організації діяльності фінансового сектора економіки.

Умови воєнного стану мають суттєвий вплив на принципи фінансування. Зазвичай, воєнний стан призводить до зміни економічних пріоритетів і перерозподілу ресурсів для задоволення потреб в обороні та безпеці країни. Розглянемо декілька змін, які відбулися в умовах воєнного стану щодо фінансування:

1. Збільшення витрат на оборону: Воєнний стан може призвести до значного збільшення видатків на оборону, зокрема на закупівлю військової техніки, зброї, бойової підготовки та інфраструктури. Уряд може виділяти значну частину бюджету на забезпечення безпеки країни.

Військові витрати України у 2022 році склали 44 мільярди долларів. Це найвище однорічне зростання витрат на військові потреби, яке коли-небудь фіксувалося в даних SIPRI. Унаслідок зростання витрат і збитків, завданих війною економіці України, військове навантаження (військові витрати як відсоток ВВП) зріс до 34 відсотків ВВП у 2022 році з 3,2 відсотків у

2021 році. До того ж, загальні витрати на військові потреби у світі зросли на 3,7 відсотка в у 2022 році і досягли нового рекордного рівня у 2240 мільярдів долларів. Витрати на військові потреби в Європі зазнали найвищого зростання за останні 30 років. Три найбільших витратника у 2022 році — Сполучені Штати, Китай та Росія — склали 56 відсотків від загальносвітових витрат [49].

2. Зменшення видатків на соціальні сфери: За умов воєнного стану може здійснюватися зменшення видатків на соціальні програми, такі як охорона здоров'я, освіта, соціальна допомога тощо. Це обумовлено нестачею ресурсів та перенаправленням коштів на військові потреби. Видатки на соціальну сферу з початку воєнного стану впали на 8% у відносних одиницях та на 56 млрд. грн. у натуральних [35].

3. Підвищення податків: Для забезпечення додаткових коштів для оборони, уряд може вжити заходи щодо підвищення податків або встановлення нових податків для громадян і бізнесу. Це може стосуватися податків на прибуток, споживання, майно тощо.

Незважаючи на те, що у 2022 році податки в Україні не підвищувалися, навіть навпаки було надано пільги для платників податків, що перебувають на спрощеній системі оподаткування. Зокрема, з 1 квітня 2022 року до кінця воєнного стану ФОП, платники єдиного податку 1-ї та 2-ї групи, мають право не сплачувати єдиний податок [50]. Проте сюди можна віднести військовий збір, який було запроваджено 3 серпня 2014 року і який становить 1.5%.

4. Емісія державних цінних паперів: Для залучення додаткових фінансових ресурсів уряд може випускати державні цінні папери, такі як облігації, для їх продажу на внутрішньому або зовнішньому ринку. Це дозволяє залучити грошові кошти на фінансування воєнних зусиль.

Найважливішою відмінністю від мирного часу стало надання можливості Нацбанку проводити викуп ОВДП. Із 08 березня до 31 грудня 2022 року Національний банк України здійснив викуп військових облігацій уряду на суму 400 млрд грн. За допомогою монетизації військових ОВДП стало

можливим забезпечити обороноздатність країни, забезпечити неперервне функціонування критичної інфраструктури та фінансової системи загалом.

Також з початком бойових дій на території України задля підтримки стабільності фінансової системи урядом оперативно було введено фінансові обмеження.

В перший день військового вторгнення регулятор в особі НБУ прийняв постанову № 18 від 24.02.2022 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану», якою було введено ряд істотних обмежень, зокрема [51]:

- призупинити роботу валютного ринку України, крім операцій з продажу іноземної валюти клієнтами;
- зафіксувати офіційний курс на 24 лютого 2022 року;
- обмежити зняття готівки з рахунку клієнта в обсязі 100 тис. грн на день (не враховуючи виплати заробітної плати та соціальних виплат), крім підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань), Уряду та окремих дозволів Національного банку без нарахування та зняття комісій;
- заборонити видачу готівкових коштів з рахунків клієнтів в іноземній валюті, крім підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань), Уряду та окремих дозволів Національного банку;
- увести мораторій на здійснення транскордонних валютних платежів (крім підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань) та Уряду, окремих дозволів НБУ);
- зупинити здійснення обслуговуючими банками видаткових операцій за рахунками резидентів держави, що здійснила збройну агресію проти України;
- банкам – емітентам електронних грошей призупинити здійснення випуску електронних грошей, поповнення електронних гаманців електронними грошима, розповсюдження електронних грошей.

- тимчасово заборонені розрахунки за кордоном з метою купівлі цінних паперів, акцій, облігацій та сплати брокерських послуг за цими операціями, що здійснюються з використанням карток, емітованих українськими банками.

Вперше за існування ринкової економіки в незалежній Україні бізнес, та населення зіткнулися з такими розмірами валютних обмежень. Фактично були зупинені всі операції із валютою та перекази коштів за кордон.

Введення обмежень Національним банком України в умовах воєнного стану було необхідним для забезпечення стабільності фінансової системи країни та захисту національної валюти. Ці обмеження мали на меті контролювати валютний ринок, запобігти спекуляціям, зберегти стабільний курс валют, уникнути втрати іноземної валюти, забезпечити фінансову ізоляцію держав-агресорів, контролювати грошові потоки та зберегти фінансову стабільність України в умовах воєнного конфлікту. Ці заходи були вжиті для забезпечення функціонування економіки та збереження фінансової безпеки країни, та впершу чергу дані заходи були спрямовані обмежити непродуктивний вплив капіталу та захистити міжнародні резерви України.

З часом, Національний банк звісно послабив деякі обмеження, наприклад з 1 березня 2022 року замість повної заборони на видачу готівкових коштів з рахунку клієнта в іноземній валюті встановлено обмеження обсягом до 30 тис. грн на день.

Ці анти-ринкові заходи були негативно сприйняті багатьма українцями, проте в умовах воєнного стану жорстка політика національного банку є абсолютно виправданою оскільки в умовах воєнного стану стабільність фінансової системи і відповідно держави є пріоритетною ціллю для України.

Отже, можна зробити висновок, що фінансова система України завжди мала досить багато вад такі як: повільний темп реформ, відсутність чіткості у визначенні мети та напрямів реформ, відсутність чітко визначених стратегії і

тактики, низька ефективність функціонування фінансової системи в цілому. У свою чергу військові дії тільки загострюють існуючі проблеми і ставлять під загрозу здатність фінансової системи продовжувати свою роботу.

У підсумку можна зазначити, що під фінансовою системою можна розуміти сукупність фінансових відносин, врегульованих правовими нормами щодо формування, розподілу та використання ресурсів державними органами та установами, що здійснюють фінансову діяльність.

Основним завданням побудови національної фінансової системи є створення законодавчих умов для найбільшої мобілізації наявних фінансових ресурсів в українському суспільстві і залучення зовнішніх ресурсів у випадках обґрунтованих потреб. Такі умови мають створювати законні передумови для ефективного використання цих ресурсів та максимізації виробництва власного ВВП. Рух грошових коштів через різні складові і сектори фінансової системи повинно сприяти формуванню достатнього рівня доходів для кожного суб`єкта, відображаючи його продуктивність і забезпечуючи властиві йому потреби.

РОЗДІЛ 2

ВИКЛИКИ ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Зміни в макроекономічному середовищі і економічний спад

Повномаштабне вторгнення російської федерації та інтенсивні бойові дії, що почалися 24 лютого 2022 року, призвели до жертв серед мирного населення, вимушеного переміщення мільйонів людей та значних руйнувань житлових будинків, підприємств і соціальних закладів. Це також призвело до припинення виробничої та господарської діяльності і суттєво пошкодило всі галузі економіки, соціальну і фінансову системи України.

Умови воєнного стану спричинили негайні дії уряду, спрямовані на перерозподіл бюджету країни на військові потреби та забезпечення найважливіших соціальних та гуманітарних витрат. Ці кроки спрямовані на підтримку життєдіяльності населення, допомогу внутрішньо переміщеним особам та забезпечення безперебійної роботи критичної інфраструктури.

У зв'язку з обмеженими внутрішніми ресурсами у економіці, яка виснажена війною, значні обсяги зовнішньої допомоги від наших міжнародних партнерів забезпечили фінансування всіх пріоритетних видатків вчасно та у повному обсязі. Ця допомога спрямована на виплату пенсій та соціальних виплат, зарплат медичним працівникам і вчителям, а також на витрати на безпеку, оборону, охорону здоров'я, освіту та інші сфери.

Зміни в макроекономічному середовищі завжди мають значний вплив на функціонування фінансової системи будь-якої країни. У випадку встановлення воєнного стану в Україні, цей вплив може бути особливо серйозним і створює загрозу стабільності фінансової системи країни.

Розглядаючи виклики які виникають перед фінансовою системою України в умовах воєнного стану, доцільно спершу визначити поняття «виклик». Існує багато підходів до тлумачення цього терміну, наприклад О. Бодрук визначає виклик як «проблему, що набула з певних причин та у

певний відтинок часу сильного звучання і загострено сприймається політичною елітою, має, на її думку, важливе, пріоритетне значення» [55]. Проте більш лаконічним є тлумачення О. Сергуніна, який розкриває сутність виклику як «сукупність обставин не обов'язково загрожуючого характеру, але, безумовно таких, що вимагають реагування на них» [56].

Іншим важливим терміном, який потребує подальшого вивчення, є поняття ризику. Висновки, зроблені на основі аналізу економічної літератури, свідчать про те, що на сьогоднішній день не існує єдиного визначення сутності ризику. Це пояснюється, зокрема, різноманітністю проявів цього явища.

В Економічному енциклопедичному словнику ризик розтлумачується як «непередбачуваність і можливість настання подій з негативними наслідками (зазнати збитків, втратити вигоду тощо), зумовлених певними діями або рішеннями, які матимуть місце в майбутньому» [57].

Отже, однією з основних загроз є економічний спад. Воєнний стан спричинює нестабільність, невизначеність та ризики для бізнесу і інвестицій. Зменшення виробництва, зниження споживчого попиту та зниження зовнішньої торгівлі можуть призвести до скорочення ВВП, збільшення безробіття і загальної економічної нестабільності. Це може негативно вплинути на фінансові установи, які можуть стикатися зі зростанням кредитних ризиків, проблемами з погашенням кредитів і збільшенням недовіри клієнтів.

Розглянемо сутність поняття «економічний спад» Економічний спад - це період зниження економічної активності, коли виробництво, доходи та інші показники економіки країни зменшуються. Він характеризується зменшенням валового внутрішнього продукту (ВВП), зростанням безробіття, зниженням обсягів виробництва та споживання, скороченням інвестицій та загальним зниженням економічної активності.

Загроза економічного спаду є особливо актуальною оскільки його наслідки проявляються не одразу. Розглянемо деякі загальні наслідки, які можуть виникати в умовах економічного спаду:

1. Зростання безробіття: У період економічного спаду підприємства зазвичай зменшують свою активність або навіть закриваються, що веде до збільшення кількості безробітних. Це може призвести до зниження доходів населення, збільшення соціальних проблем та погіршення якості життя.

2. Зниження споживчого попиту: Умови економічного спаду можуть призвести до зменшення доходів населення і загального зниження споживчого попиту. Люди стають більш обережними у своїх витратах, що може вплинути на підприємства і галузі, що залежать від споживання, такі як роздрібна торгівля та готельно-ресторанний бізнес.

3. Зменшення інвестицій: В умовах економічного спаду інвестори стають більш обережними і небажаними ризикувати своїми коштами. Це може призвести до зниження обсягу інвестицій у розвиток нових проєктів, модернізацію виробництва та створення нових робочих місць. Зменшення інвестицій може обмежити потенційний ріст економіки в майбутньому.

4. Збільшення фінансових труднощів: Економічний спад може призвести до зростання фінансових труднощів у різних секторах економіки. Підприємства можуть зазнавати втрат і зменшення доходів, що може призвести до збільшення дебіторської заборгованості та проблем зі здійсненням платежів. Банки також можуть стикатися зі збільшенням кредитних ризиків та зниженням платоспроможності своїх клієнтів.

5. Зниження бюджетних надходжень: Умови економічного спаду можуть вплинути на доходи держави через зменшення обсягу податкових надходжень. Це може призвести до скорочення бюджетних видатків на різні сфери, включаючи освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та інфраструктурні проєкти.

Скорочення виробництва, зменшення споживчого попиту та зниження доходів населення можуть призвести до погіршення фінансових показників компаній, зростання невиплат по кредитах та загальної напруги в системі. Такі фактори можуть створити негативний ефект, коли одна проблема впливає на інші сфери фінансової системи, посилюючи загальну негативну динаміку.

Ці наслідки економічного спаду можуть створити серйозні виклики для уряду та суспільства, і вимагатимуть впровадження ефективних заходів з підтримки економіки, стимулювання зайнятості, залучення інвестицій та забезпечення соціальної стабільності.

Нажаль, економіка України вже починає відчувати на собі усі загрози які несе в собі воєнний стан. Тому, доцільно буде розглянути який вплив мали військові дії на фінансову систему України.

Початок війни порушив звичайні тенденції: у 2022 році видатки державного бюджету зросли до 54,9% ВВП з 27,4% ВВП в 2021. Головною причиною такого значного зростання було значне фінансування сектору оборони та безпеки у 2022 році. В результаті, Державний бюджет України було виконано з найвищим рівнем дефіциту за всю історію незалежності України у сумі 914,9 млрд. грн., але при цьому в рамках максимально допустимого показника затвердженого Законом України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» [32].

Згідно з попередньою оцінкою Міністерства економіки, на основі оперативної оцінки Державної служби статистики, зниження ВВП за 2022 рік оцінюється на рівні 30,4 відсотка. Це є найбільшим зниженням за всю історію незалежності, але кращим, ніж очікувалося. (таблиця 2.1).

Розглядаючи вплив війни на основні макроекономічні показники можна зробити висновок, що конфлікт суттєво вплинув на економіку країни.

Номінальний ВВП знизився порівняно з прогнозом під бюджет на 5368,7 млрд. грн. до 4926,8 млрд. грн., що свідчить про зменшення економічної активності. Реальний ВВП також зазнав серйозного спаду, знизившись на 30,4%.

Також варто зазначити, що інфляція значно підвищилась, досягнувши 26,6% в порівнянні з очікуваними 6,2%. Це означає, що рівень споживчих цін зріс швидше, ніж було передбачено, що призводить до знецінення грошей та зниження покупної спроможності населення.

Таблиця 2.1

Основні макроекономічні показники України

Показники	2019	2020	2021	2022		
	Факт	Факт	Факт	Прогноз під бюджет (пост. Уряду 31.05.2021 № 586)	Очікуване Мінекономіки	Факт
Номінальний ВВП, млрд грн	3 977,2	4 222,0	5 450,8	5368,7	4 727,6	4 926,8
ВВП реальний, темп зростання, %	3,2	-3,8	3,4	3,8	-32,0	-30,4
Темпи приросту споживчих цін, %, грудень до грудня попереднього року	4,1	5,0	10,0	6,2	29,3	26,6
Темпи приросту цін виробників, %, грудень до грудня попереднього року	-7,4	14,5	62,2	7,8	38,3	38,2
Середньомісячна заробітна плата, грн	10 497	11 591	14 014	15 258	14 025	14 830
Зміна реальної заробітної плати*, %	9,8	7,4	10,5	4,4	-16,9	-12,0
Зміна експорту товарів та послуг, у % до попереднього року	7,4	-4,5	34,3	6,5	-29,8	-29,9
Зміна імпорту товарів та послуг, у % до попереднього року	7,8	-17,1	33,4	9,2	-9,9	-3,9
Припущення прогнозу: ГРН/Долар США	25,8	27,0	27,3	28,7	32,3	32,3

Зміна реальної заробітної плати також свідчить про складне економічне становище. У порівнянні з очікуваною зростанням на 4,4%, вона зменшилась

на 12,0%. Це може призвести до погіршення життєвого рівня населення та збільшення соціальних проблем.

У зв'язку з війною, зовнішньоекономічна діяльність країни також постраждала. Експорт товарів та послуг зменшився на 29,9%, а імпорт - на 3,9% у порівнянні з попереднім роком. Це може призвести до скорочення зовнішньоекономічного обороту та негативно вплинути на зовнішні торговельні відносини країни.

Зазначені показники свідчать про значний негативний вплив війни на економіку країни у 2022 році. Зниження номінального ВВП, реального ВВП та збільшення інфляції свідчать про зменшення виробництва та спад покупної спроможності населення.

Зменшення реальної заробітної плати та зменшення обсягів експорту та імпорту свідчать про погіршення фінансового становища як населення, так і бізнесу. Це може мати вплив на загальну економічну активність, зменшення споживчих витрат та обсягів торгівлі.

Пов'язане зі збільшенням обмінного курсу гривні до долара США може стимулювати експорт, але водночас ускладнює імпортні операції та підвищує вартість іноземних товарів і послуг для внутрішнього ринку. Це може мати негативний вплив на конкурентоспроможність країни та підвищити інфляційні тиски.

Отже, можна зробити висновок, що війна у 2022 році мала серйозний негативний вплив на фінансові показники країни. Зменшення ВВП, зростання інфляції, зниження заробітної плати та обсягів торгівлі свідчать про складне економічне становище. Необхідні ефективні заходи для відновлення економіки, зміцнення соціального благополуччя та забезпечення стабільності національного фінансового ринку.

На сьогодні кожна галузь в країні постраждала від російської агресії, як прямо, так і опосередковано, через порушення логістичних зв'язків та руйнування допоміжної інфраструктури. Більшість промислових підприємств

на Сході та Півдні України зазнали значних руйнувань у своїх виробничих комплексах.

Згідно з даними Міністерства аграрної політики, у 2022 році підприємства агропромислового комплексу, які раніше становили близько 40% валютної виручки від експорту товарів, зібрали понад 60 млн. тонн зернових та олійних культур. Ця кількість є майже вдвічі меншою порівняно з врожаєм 2021 року, коли було зібрано 108 млн. тонн [33].

Згідно з даними Державної служби статистики, за період січень-вересень 2022 року майже всі галузі промисловості відзначили зменшення порівняно з аналогічним періодом 2021 року. Зокрема, видобувна промисловість скоротилась на 27,1%, переробна промисловість - на 40,3% (виробництво харчових продуктів – «мінус» 19,4%, текстильне виробництво - мінус 31,5%, виробництво коксу і нафтопродуктів - «мінус» 62,1%, виробництво хімічної продукції - «мінус» 62%, металургійне виробництво - «мінус» 62,1%, машинобудування - «мінус» 42,6%), а постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря скоротилось на 27,9% [34].

Військові дії, масова міграція населення, падіння виробництва та економічної активності є основними факторами, що негативно вплинули на функціонування транспортної галузі. За період січень-вересень 2022 року обсяги вантажообігу зменшились на 39,4%, а пасажирообігу - на 51,4% у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року..

Подібно до багатьох інших секторів, будівельна галузь зазнала значних втрат, зменшившись на 65,3% за період січень-вересень 2022 року порівняно з аналогічним періодом 2021 року. Зокрема, будівництво будівель скоротилося на 62,5%, а будівництво інженерних споруд - на 67,6% [35].

Роздрібна торгівля виявилася однією з небагатьох галузей, яка швидше адаптувалася до нових умов роботи та реалій. Обороти роздрібною торгівлі за період січень-вересень 2022 року скоротився лише на 20,1% у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року, що є найменшим темпом зниження серед інших секторів реального сектору економіки.

Це стало можливим завдяки слабкому споживчому попиту, стримуючій монетарній політиці, замороженню тарифів на житлово-комунальні послуги, стабільній ситуації на валютному ринку та покращенню інфляційних очікувань. В результаті, споживча інфляція виявилася меншою, ніж очікувалося. За даними Держстату, індекс споживчих цін збільшився на 26,6% у порівнянні з груднем попереднього року [34].

У 2022 році було зафіксовано профіцит поточного рахунку платіжного балансу в розмірі 8,6 млрд. дол. США. Головною причиною формування цього профіциту були отримані гранти від міжнародних партнерів та зменшення виплат за інвестиційними доходами. Водночас, від'ємний баланс торгівлі товарами та послугами збільшився через швидке скорочення експорту товарів і послуг на 29,9%, тоді як їх імпорт зменшився лише на 3,9%. Дефіцит торгівлі товарами та послугами у 2022 році становив 23,8 млрд. дол. США, порівняно з дефіцитом у 2,7 млрд. дол. США у 2021 році [35].

Експорт товарів за рік скоротився на 35,1 відсотка і становив 40,9 млрд. доларів США. Головним чинником цього зниження стало скорочення експорту чорних та кольорових металів, яке становило 62,6 відсотка. Експорт продовольчих товарів скоротився на 15,5 відсотка через зниження експорту зернових на 26,2 відсотка. Крім того, спостерігалось зменшення експорту інших товарних груп: мінеральні продукти скоротилися на 47,8 відсотка, машинобудівельна продукція - на 40,6 відсотка, а хімічна промисловість - на 47,4 відсотка [35].

У результаті блокування морських торгівельних шляхів російською федерацією та інших логістичних проблем у 2022 році експорт до країн Азії зазнав найбільшого скорочення в номінальному вимірі, становлячи 13,4 млрд. доларів США, що складає 58,2 відсотка зменшення. Частка цих країн в загальному експорті товарів скоротилася з 36,4 відсотка у 2021 році до 23,4 відсотка у 2022 році. Водночас, експорт до країн Європейського Союзу зріс на 1,9 млрд. доларів США (або 8,5 відсотка), а його частка в загальному

експорту товарів збільшилася з 36,2 відсотка у 2021 році до 60,6 відсотка у 2022 році [35].

Обсяг імпорту товарів за рік скоротився на 20,3 відсотка і становив 55,6 млрд доларів США. Енергетичний імпорт зменшився на 8,9 відсотка. Також відбулося скорочення неенергетичного імпорту на 23,2 відсотка, включаючи зменшення імпорту продукції машинобудування на 32,3 відсотка, продукції хімічної промисловості на 34,4 відсотка, продовольчих товарів на 22,7 відсотка і чорних та кольорових металів на 40,7 відсотка [35].

За 2022 рік у номінальному вимірі найбільше скоротився імпорт із країн СНД (на 9 млрд дол. США, або 66,7 відсотка), їх частка в імпорті товарів скоротилася з 19,3 відсотка у 2021 році до 8,1 відсотка у 2022 році. Скоротився імпорт із країн Азії (на 2,6 млрд дол. США, або на 13,9 відсотка, однак питома вага Азії в загальному імпорті зросла з 26,9 відсотка у 2021 році до 29 відсотків у 2022 році), Америки (на 1,5 млрд дол. США, або на 33,3 відсотка, частка зменшилася з 6,4 відсотка у 2021 році до 5,4 відсотка у 2022 році) та ЄС (на 1,3 млрд дол. США, або на 4,9 відсотка, однак частка збільшилася з 37,5 відсотка у 2021 році до 44,8 відсотка у 2022 році) [35].

Таким чином, можна зробити висновок, що війна у 2022 році мала серйозний негативний вплив на фінансові показники країни. Зменшення ВВП, зростання інфляції, падіння заробітної плати та обсягів торгівлі є лише кількома з багатьох факторів, що свідчать про складне економічне становище. Війна призвела до зниження інвестиційного клімату, зменшення споживчої довіри та загального погіршення бізнес-середовища.

Наслідком війни є масштабні руйнування промислових підприємств на Сході та Півдні України. Це призвело до значного зниження виробничої потужності країни та зупинки ключових галузей, таких як металургія, хімічна промисловість та інші. Руйнування інфраструктури, зокрема транспортних мереж, енергетичних систем та комунікацій, створило серйозні перешкоди в ефективному функціонуванні економіки.

Враховуючи виклики які виникли перед фінансовою системою після початку бойових дії на території України і запровадження воєнного стану, Національний банк України був вимушений припинити стратегію до 2025 року після дворічного впровадження.

Стратегія Національного банку – дорожня карта, якою центральний банк керується для досягнення визначених цілей у межах власної Місії, Візії та Цінностей.

Ця друга інституційна Стратегія Національного банку до 2025 року була розроблена в 2021 році та фокусувалася на створення максимальної цінності для клієнтів, що відповідає викликам сьогодення та сприяє сучасному розвитку регулятора фінансового сектору України.

Нова стратегія зосереджена на основних функціях – забезпеченні цінової та фінансової стабільності та підтримці країни на шляху до перемоги. Її основними цілями стали [36]:

- стійка гривня;
- фінансова стабільність;
- фінансова система працює на відновлення країни;
- сучасні фінансові послуги;
- ефективний центральний банк;

Отже, аналізуючи виклики, з якими стикається фінансова система України в умовах воєнного стану, особливу увагу слід звернути на зміни в макроекономічному середовищі та економічний спад. Ці фактори стають серйозними загрозами для стабільності фінансової системи країни. Зниження економічної активності, скорочення обсягу виробництва та збільшення безробіття призводять до значного зменшення доходів держави та населення, що ускладнює фінансування важливих сфер, включаючи військові потреби та соціальні програми.

Можна констатувати, що Національний банк оперативно реагує на виклики які виникають перед фінансовою системою країни і відповідно змінює свої пріоритетні цілі зосередившись на підтримці стабільності та

відновлені країни, що дає змогу ефективно боротися з викликами економічного спаду в умовах воєнного стану.

2.2. Дефіцит державного бюджету як загроза національній безпеці України

Бюджетна система є невід'ємною складовою будь-якої держави, але її важливість стає надзвичайною в умовах війни. Воєнний конфлікт ставить державу перед рядом складних завдань, включаючи фінансування армії, забезпечення безпеки громадян, відновлення зруйнованої інфраструктури та подолання економічних труднощів, що виникають в результаті війни. У таких ситуаціях бюджетна система стає основою успішного функціонування держави і визначає його можливості в усіх аспектах.

Перш за все, бюджетна система відіграє вирішальну роль у фінансуванні оборонних потреб. У військовий час армія стає головним інструментом захисту держави від зовнішніх загроз. Фінансування військових потреб включає в себе закупівлю зброї, тренування військовослужбовців та багато інших аспектів. Бюджетна система забезпечує необхідні кошти для цих витрат і гарантує, що армія буде належним чином укомплектована та готова до захисту держави.

По-друге, бюджетна система дозволяє забезпечити безпеку та добробут громадян у військовий час. Конфлікти можуть призвести до внутрішніх переміщень населення, знищення інфраструктури та загрози життю та здоров'ю громадян. Бюджетна система забезпечує фінансування для евакуації цивільного населення, надання медичної допомоги, відновлення після війни, соціального захисту та інших програм, спрямованих на підтримку громадян у цей важкий період.

Крім того, бюджетна система допомагає державі подолати економічні труднощі, що виникають внаслідок війни. Воєнний конфлікт призводить до знищення виробничих потужностей, зупинки економіки та загрози

стабільності фінансової системи. Завдяки бюджетній системі, держава може виділити кошти на реіндустріалізацію, відновлення виробництва, підтримку малих підприємств та стимулювання економічного зростання. Це сприяє відновленню економічної сили держави та забезпечує підґрунтя для подальшого розвитку.

Особливість дефіциту державного бюджету будь-якої країни полягає в тому, що він виконує не лише роль показника балансу доходів та видатків бюджету, але є також важливим показником загального фінансово-економічного стану держави, враховуючи всі реальні та потенційні загрози, які безпосередньо або опосередковано впливають на функціонування бюджетної системи та державних фінансів в цілому.

Одним із найважливіших завдань, які Україна сьогодні ставить перед собою у сфері фінансово-економічних відносин, з урахуванням досягнення належного рівня національної безпеки, є забезпечення відповідного рівня платоспроможності та фінансової стабільності державних фінансів. Це важливо для того, щоб органи державної влади та управління могли максимально ефективно виконувати свої функції у сфері соціального та економічного розвитку країни. Це завдання повністю відповідає поняттю бюджетної безпеки і є основою фінансової стабільності держави, сформульованим у Наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [37].

Саме за умов належного рівня бюджетної безпеки у державі «створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, а також забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни» та держави загалом [37].

У державі також створюються додаткові економічні привілеї, такі як можливість фінансування інноваційних проектів, запобігання відтоку висококваліфікованих спеціалістів (а також загального втрати робочих

ресурсів, особливо молодих), розширення виробничих потужностей, забезпечення достатніх обсягів енергоресурсів та сировини (в разі їх відсутності або дефіциту), поліпшення демографічного стану, підтримання високого рівня загального попиту (включаючи адекватний соціальний захист та соціальне забезпечення) та інші.

Проте із запровадженням воєнного стану на території України, основною статтею видатків державного бюджету стають витрати на оборону, викликом для бюджету стає належне фінансування цієї статті видатків, оскільки при недостатньому виділенні грошових ресурсів на оборону в умовах війни, ставиться під загрозу саме існування держави Україна.

Бюджетна безпека є фундаментальною забезпечувальною складовою національної безпеки країни, яка трактується чинним законодавством як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [37] (попри відсутність чіткого законодавчо закріпленого визначення складових національної безпеки, на підставі опрацювання Стратегії національної безпеки, у якій серед підвидів стратегій національної безпеки зазначено Стратегію економічної безпеки, до складу якої, у свою чергу, віднесено фінансову, а отже, й бюджету безпеку, логічним є висновок про виокремлення останньої в складі національної безпеки) [37]. В існуючих надзвичайно важких умовах перебудови життя країни на воєнний лад доречним убачається акцентування на необхідності забезпечення національної безпеки для реалізації поточних і стратегічних багатофункціональних різновекторних цілей соціально-економічного розвитку України. Таким чином, бюджетна безпека є запорукою соціально-економічного розвитку країни різноаспектно.

Забезпечення належного рівня бюджетної безпеки є основою для захисту національних інтересів України, зокрема життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави. Це сприяє збереженню державного суверенітету України, прогресивному демократичному розвитку країни та

створенню безпечних умов для життєдіяльності та добробуту громадян. Забезпечення високого рівня захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави загалом дозволяє забезпечити сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства та держави в цілому. Це відповідає основним національним інтересам України і спрямоване на підтримку належного рівня життя населення. Крім того, це також дозволяє вчасно виявляти, запобігати і нейтралізувати реальні та потенційні загрози національним інтересам в усіх сферах державної діяльності, що становить основу національної безпеки держави.

Аналізуючи стан державних фінансів загалом, зокрема номінальні обсяги і динаміку зміни дефіциту державного бюджету у відсотках до ВВП, можна чітко простежити сукупність всіх загроз національній безпеці України. Ці загрози включають явні та потенційні фактори, а також безпосередні та опосередковані впливи. Дефіцит державного бюджету відіграє важливу роль у визначенні рівня бюджетної безпеки країни, що становить один із ключових індикаторів.

Не зважаючи на те, що даний індикатор не відображає наявність та обсяги квазіфіскального державного дефіциту, він досить наочно демонструє рівень збалансування доходів і видатків, яке ще на стадії планування закладає основи для фактичного виконання бюджету у збалансованій формі. Але баланс між доходами і видатками на практиці досить складно реалізувати навіть на стадії планування, ще складніше реалізувати такий план при виконанні бюджету. Водночас такий стан ідеального бюджетного планування є конституційною нормою, прописаною у другій частині статті 95 Конституції України, відповідно до якої «Держава прагне до збалансованості бюджету України» [5].

Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП (у %) в динаміці дозволяє оцінити, наскільки є досконалою фінансово-економічна система держави загалом та наскільки є сталим процес збалансування доходів і видатків, зокрема (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка дефіциту Державного бюджету України, у % до ВВП

Рік	Дефіцит бюджету(млн.грн)	Дефіцит бюджету відносно ВВП %
2008	-12500,7	-1.32%
2009	-35517,2	-3.89%
2010	-64265,5	-5.94%
2011	-23557,6	-1.79%
2012	-53445,2	-3.79%
2013	-64707,6	-4.45%
2014	-78052,8	-4.98%
2015	-45167,5	-2.28%
2016	-70130,2	-2.94%
2017	-47849,6	-1.60%
2018	-59247,9	-1.66%
2019	-78049,5	-1.96%
2020	-217096,1	-5.18%
2021	-197937,4	-3.63%
2022	-914701,7	-17.62%

Відповідно до Маастрихтських критеріїв, державний дефіцит не може перевищувати 3% від ВВП. Відповідно до характеристичних значень індикатора, який аналізується, починаючи з 2015 року спостерігається певна стабілізація і даний індикатор відповідає оптимальному значенню, що свідчить про покращення економічної ситуації в країні в ці роки.

Проте епідемія коронавірусу та світові економічні потрясіння унеможливили підтримання даного показника в межах норми і дефіцит бюджету відносно ВВП у 2020 році сягнув 5,18%. Та у 2022 році, в умовах воєнного стану даний показник сягнув 17,62%, що є максимальним значенням і кратно перевищує рекомендовані критерії. Даний показник наочно показує наскільки значні виклики постали перед бюджетом України із запровадженням воєнного стану.

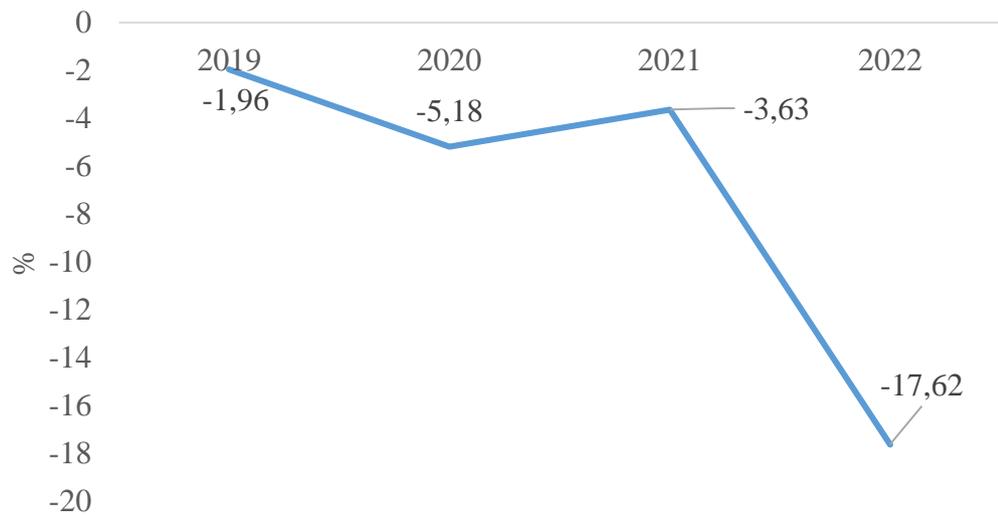

Рис.2.1. Динаміка дефіциту бюджету України відносно ВВП %

Отже, можна констатувати, що в умовах воєнного стану вимушені витрати на обороноздатність країни призвели до значного дефіциту бюджету як у натуральних значеннях, так і відносно до ВВП.

Наступний індикатор бюджетної системи який доцільно розрахувати - частка перерозподілу ВВП через зведений бюджет (табл. 2.3). Цей індикатор відображає обсяг фінансових ресурсів держави, які перерозподіляються через систему державних фінансів, і свідчить про рівень централізації фінансової системи держави. Він має наступні нормативні значення: Оптимальне – (25; 28) Задовільне – (23; 30) Незадовільне - (20; 33) Небезпечне - (19; 35) Критичне - (18; 37).

З 2017 по 2021 рік спостерігається коливання частки перерозподілу ВВП через зведений бюджет. Вона змінюється в межах від 28,57% до 32,82%.

За 2017 рік частка перерозподілу ВВП складала 28,57% і відповідала оптимальному рівню. Це може свідчити про ефективне використання зведеного бюджету та забезпечення раціонального розподілу ресурсів.

У 2018 і 2021 роках частка перерозподілу ВВП становила відповідно 29,80% і 30,45%, що вважається задовільним рівнем. Це може свідчити про збереження певного рівня ефективності зведеного бюджету.

Таблиця 2.3

Частка перерозподілу ВВП через зведений бюджет

Рік	Частка перерозподілу ВВП через зведений бюджет	Відповідність граничному значенню
2017	28,57	Оптимальне
2018	29,80	Задовільне
2019	32,45	Незадовільне
2020	32,82	Незадовільне
2021	30,45	Задовільне
2022	42,31	Критичне

З 2019 по 2020 рік відбулося погіршення ситуації з часткою перерозподілу ВВП. Вона зросла до 32,45% у 2019 році та 32,82% у 2020 році. Ці значення вважаються незадовільними, що свідчить про зменшення бюджетної безпеки через епідемію коронавірусу та кризу.

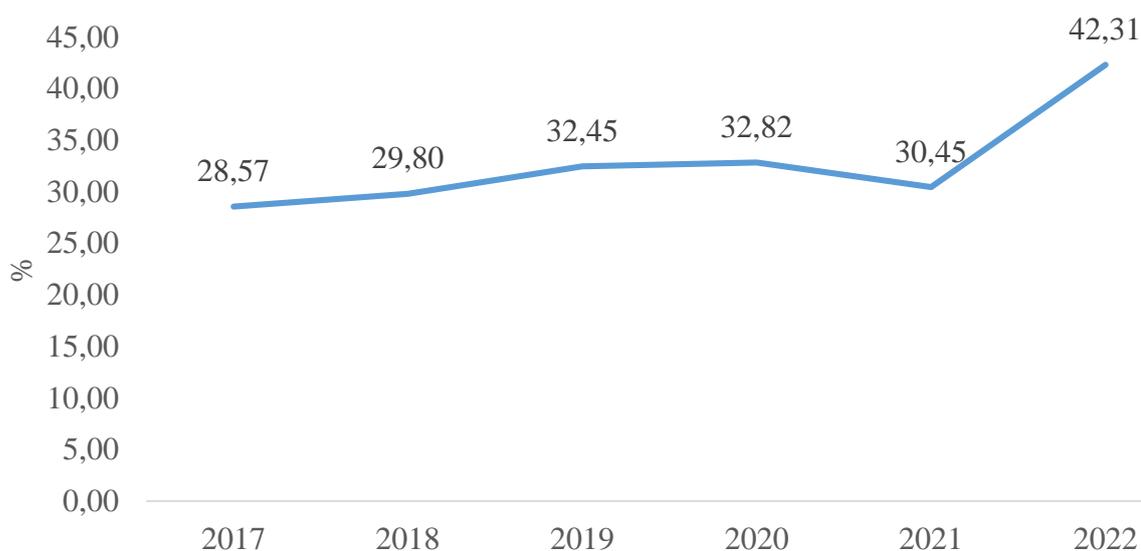

Рис.2.2. Динаміка частки перерозподілу ВВП через зведений бюджет

У 2022 році спостерігається значне зростання частки перерозподілу ВВП до 42,31%, у першу чергу через воєнний стан на території країни. Таке високе значення сигналізує про серйозні проблеми у фінансовій системі.

Останній індикатор бюджетної безпеки – відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, що розраховується за методикою МВФ. Цей індикатор є показником - дестимулятором, тобто між показником та інтегральною оцінкою наявний зворотний зв'язок. Оптимальним значенням є рівень 6%, а перевищення 16-відсоткового порогу свідчить про критичний стан державного боргу (табл.2.4).

Таблиця 2.4

Частка обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету %

Рік	Виплати за держ. боргом / доходи державного бюджету %	Відповідність граничному значенню
2019	52,70%	Критичне
2020	47,90%	Критичне
2021	44,10%	Критичне
2022	40,20%	Критичне

Головні загрози для бюджетної безпеки України можна з'ясувати, проаналізувавши відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету. Як в 2019, так і в останні роки цей індикатор мав критичні значення - 52,70%, 47,90%, 44,10%, та 40,20% відповідно при оптимальному рівні 6%. Це свідчить про те, що держава витрачає непомірну кількість фінансових ресурсів на обслуговування та погашення державного боргу при недостатніх доходах бюджету.

Отже, проаналізувавши основні індикатори бюджетної безпеки, можна констатувати, що на 2022 рік всі розглянуті індикатори набувають критичних значень, це свідчить про загрозливе становище у якому перебуває бюджетна система України.

Наступним кроком доцільно розглянути виконання бюджетних показників у 2022 році. У 2022 році державний бюджет України накопичив загальну суму в 1 787,7 млрд. грн., що становить збільшення на 490,8 млрд.грн. або 37,8 відсотка у порівнянні з 2021 роком (згідно з таблицею 2.2). Зазначена сума включає гранти від міжнародних партнерів, таких як Міжнародний Валютний Фонд, Європейський Союз та окремі країни, які склали 481,1 млрд. грн. Ці гранти надійшли до українського бюджету після початку повномасштабної війни і становлять 26,9 відсотка від загальних доходів державного бюджету за рік.

Таблиця 2.5

Доходи Державного бюджету України у 2022 році

Статті доходів	Факт, млрд грн	Темп росту до 2021 року, %
РАЗОМ ДОХОДІВ	1787,7	137,8
<i>у тому числі:</i>		
Податок та збір на доходи фізичних осіб	148,4	107,9
Податок на прибуток підприємств	117,0	79,2
Рентна плата за користування надрами загальнодержавного значення	81,0	107,2
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	60,7	73,3
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	41,7	52,3
ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування	213,9	137,3
Бюджетне відшкодування ПДВ	-84,6	53,0
ПДВ з ввезених на митну територію України товарів	253,1	66,5
Ввізне мито	23,3	63,3

Продовження таблиці 2.5

Частина чистого прибутку (доходу) державних або комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного бюджету, та дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна або комунальна власність	46,9	164,4
Кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України «Про Національний банк України»	18,8	76,9
Власні надходження бюджетних установ	235,2	266,1
Офіційні трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	481,1	-

Доходи державного бюджету України склали 115,1 відсотка від річного показника, який був затверджений Верховною Радою України зі змінами. Перевиконання річного затвердженого показника склало 234,7 млрд гривень.

Рівень виконання річного розпису, враховуючи зміни, внесені розпорядниками коштів державного бюджету з спеціального фонду (переважно за рахунок збільшення власних надходжень бюджетних установ), склав 101,5 відсотка.

У 2022 році виконання дохідної частини державного бюджету було позначене впливом декількох основних факторів, які виникли на тлі широкомасштабного вторгнення російських військ [35]:

- зупинка усіх зовнішньо-економічних операцій через ділянки українсько-російського та українсько-білоруського кордонів, в тому числі транзитних, повної зупинки авіаперевезень та блокування роботи морських портів, що за даними Держкомстату позначилося на падінні обсягів імпорту та експорту товарів відповідно на 24,1 та на 35,1 відсотка порівняно з 2021 роком;
- суттєве падіння економіки та ділової активності платників податків;
- масштабна міграція населення як внутрішня, так і за межі України;

- руйнація нафтопереробних заводів, металургійних комбінатів, інфраструктурних та енергетичних об'єктів;
- тимчасове призупинення роботи системи автоматичного відшкодування ПДВ;
- надання права фізичним особам – підприємцям та юридичним особам перейти на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності зі сплатою єдиного податку за ставкою 2 відсотки;
- тимчасове запровадження ставки ПДВ у розмірі 7 відсотків та зниження ставки акцизного податку на основні види пального;
- тимчасове звільнення у квітні – червні від оподаткування товарів, що ввозились на митну територію України платниками єдиного податку, транспортних засобів, що ввозились громадянами, а також ввізного мита під час імпорту товарів підприємствами;
- звільнення від оподаткування операцій з ввезення на митну територію України товарів оборонного призначення;
- по рентній платі за користування надрами для видобування природного газу: запровадження диференційованих розмірів ставок; тимчасове визначення податкових зобов'язань виходячи із реалізованих обсягів газу природного, а не видобутих; зміна підходу до визначення фактичної ціни реалізації природного газу для розрахунку податкових зобов'язань;
- збільшення з 01 січня 2022 року на 20 відсотків специфічних ставок та мінімального акцизного податкового зобов'язання з тютюнових виробів;
- збільшення з 01 березня 2022 року ставки на спирт та алкогольні напої на 5 відсотків;
- збільшення грошового забезпечення військовослужбовців;
- перерахування грантів до державного бюджету міжнародними партнерами.

Доходи загального фонду державного бюджету в 2022 році порівняно з 2021 роком, збільшилися на 37,5 відсотка, або на 406,9 млрд грн, до 1491,1 млрд. грн.

Рівень виконання річного показника, затвердженого Верховною Радою України зі змінами, за загальним фондом державного бюджету становив 123,1 відсотка, перевиконання становило 280,2 млрд. грн.

В умовах воєнного стану та складної економічної ситуації в Україні Уряд негайно прийняв пріоритетні заходи щодо переорієнтації бюджету країни на потреби військового сектора та забезпечення найнеобхідніших соціальних та гуманітарних витрат, спрямованих на підтримку життєдіяльності населення і внутрішньо переміщених осіб, а також на забезпечення роботи критичної інфраструктури.

Касові видатки Державного бюджету України за 2022 рік виконано в обсязі 2705,7 млрд грн, що відповідає 89,1 відсотка річного показника, затвердженого Верховною Радою України, зі змінами. Рівень виконання річного розпису з урахуванням змін, внесених розпорядниками коштів державного бюджету за спеціальним фондом, становив 82,9 відсотка.

У 2022 році порівняно із 2021 роком видатки державного бюджету зросли на 1214,2 млрд. грн., або на 81,4 відсотка (табл. 2.6.).

За 2022 рік касові видатки загального фонду державного бюджету склали 2411,1 млрд. грн., що становить збільшення на 1151,2 млрд грн, або у 1,9 раза у порівнянні з 2021 роком. Рівень виконання розпису видатків загального фонду становив 92,3 відсотка (-202,1 млрд грн). Основними причинами невиконання планових показників видатків загального фонду державного бюджету було фінансування соціальних витрат відповідно до зареєстрованих зобов'язань, економія на витратах на обслуговування державного боргу, а також затримки головних розпорядників у підготовці та затвердженні необхідних документів для здійснення видатків, зокрема витрат, пов'язаних з національною безпекою та обороною країни [35].

Таблиця 2.6

Видатки Державного бюджету України у 2022 році

Статті видатків	Факт, млрд грн	Темп росту до 2021 року, %
Всього видатків, у тому числі:	2705,7	181,4
Загальнодержавні функції (без урахування видатків на обслуговування державного боргу та виплати за державними деривативами)	44,1	86,4
Обслуговування боргу та виплати за державними деривативами	157,9	101,4
Оборона	1143,2	896,4
Громадський порядок, безпека та судова влада	443,3	254,2
Економічна діяльність	95,4	52,6
Охорона навколишнього природного середовища	4,7	57,5
Житлово-комунальне господарство	0,5	322,2
Охорона здоров'я	184,3	107,7
Духовний та фізичний розвиток	11,1	69,2
Освіта	58,5	91,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	426,0	125,6
Міжбюджетні трансферти	136,8	67,5

Вторгнення на територію України та подальше розгортання воєнних дій мали значний вплив на збільшення видатків, пов'язаних з потребами органів сектору безпеки і оборони, у зв'язку з необхідністю протистояння широкомасштабній збройній агресії з боку російської федерації.

Таким чином, у 2022 році національна безпека і оборона держави отримали загальні видатки в сумі 1537,5 млрд. грн. (що становить 31,2% ВВП), що перевищує на 1271,9 млрд. грн. суму видатків у 2021 році.

З них із загального фонду державного бюджету спрямовано 1335,8 млрд. грн., зокрема, за такими основними напрямками [35]:

– грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, поліцейських та заробітну плату працівників (з нарахуваннями) органів сектору безпеки і оборони у сумі 889,9 млрд. грн.;

- придбання, утримання, ремонт виробів військового призначення, військової техніки, озброєння, боєприпасів, продукції оборонного призначення у сумі 202,3 млрд. грн.;

- закупівля необхідних матеріалів, обладнання та інвентаря (пально-мастильних матеріалів, запчастин до транспортних засобів), засобів індивідуального захисту (шоломів, бронежилетів та іншого екіпірування) тощо у сумі 73,6 млрд. грн.;

- придбання продуктів харчування (послуг з харчування) для військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, поліцейських у сумі 30,9 млрд. грн.;

- придбання транспортних засобів, автомобілів, обладнання та інших предметів довгострокового користування у сумі 19,1 млрд. гривень.

Виклики, які постали у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України, потребою надання соціальної підтримки населенню, потребували збільшеного фінансового забезпечення на їх вирішення, що призвело до значного збільшення дефіциту державного бюджету.

Тому Уряд був змушений призупинити на 2022 рік законодавчо встановлені обмеження на верхню межу дефіциту (у розмірі 3 відсотки прогнозного номінального обсягу ВВП) та сформувати державний бюджет із граничним обсягом дефіциту державного бюджету у сумі 1497,2 млрд. грн., або 31,7 відсотка прогнозного обсягу ВВП.

Упродовж року, з урахуванням невідкладних потреб, що виникли внаслідок війни, річний показник дефіциту державного бюджету систематично переглядався і становив 1536,6 млрд. грн.

Фактично, у 2022 році державний бюджет був виконаний з дефіцитом у розмірі 914,9 млрд. грн, що становить 59,5% від річного планового показника з урахуванням змін, і відповідає 18,6% очікуваного обсягу ВВП.

Основним джерелом фінансування державного бюджету у 2022 році були державні внутрішні та зовнішні запозичення.

У цілому за 2022 рік державних запозичень здійснено на суму 1309,1 млрд. грн.

Міністерство фінансів України регулярно організовувало аукціони на внутрішньому ринку для розміщення різних видів облігацій внутрішніх державних позик (ОВДП), які були доступні як у національній, так і в іноземних валютах.

Державні внутрішні запозичення до загального фонду державного бюджету були здійснені у сумі 666,9 млрд. грн., серед яких [35]:

- 266,9 млрд. грн. отриманих від ОВДП розміщених на аукціонах, у тому числі 197,2 млрд. грн.– військові облігації.

Після початку російської повномасштабної війни проти України, починаючи з березня військові облігації стали дієвим інвестиційним інструментом підтримки державного бюджету, доступним для громадян, бізнесу та іноземних інвесторів.

400,0 млрд. грн., отриманих від випуску військових облігацій, придбаних Національним банком України (постанова Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2022 року № 156 «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації»);

В умовах агресії російської федерації проти України, у зв'язку із збільшенням дефіциту державного бюджету основним джерелом фінансування державного бюджету у 2022 році стали державні зовнішні запозичення від іноземних кредиторів, в тому числі від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів.

Державні зовнішні запозичення до державного бюджету у 2022 році були здійснені у сумі 612,2 млрд. грн., з яких 48,0 млрд. грн. надійшло від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів до спеціального фонду на впровадження спільних проектів.

Отже, в умовах війни бюджетна система має життєво важливе значення для держави. Вона забезпечує фінансування оборонних потреб, забезпечення безпеки та добробуту громадян і підтримку економіки. Вірна і ефективна

бюджетна система допомагає державі керувати важливими ресурсами в умовах війни та забезпечує її стійкість та успіх у цьому складному періоді. Вона забезпечує фінансування оборонних потреб, підтримує безпеку та добробут громадян. Ефективна бюджетна система дозволяє державі керувати своїми фінансовими ресурсами, планувати витрати і визначати пріоритети в умовах обмежених ресурсів та є основою успішного функціонування держави в період воєнного конфлікту.

Значення індикаторів бюджетної безпеки демонструють недостатній рівень стійкості державних фінансів України, який сприяє підвищенню загроз та ризиків у фінансовій сфері. Не менш важливими проблемами є низький рівень захисту від зовнішніх загроз: низька купівельна спроможність більшості населення, зниження експорту та одночасно зростання імпорту, збільшення зовнішніх зобов'язань перед світовими фондами, несприятливий рівень інвестиційної привабливості.

2.3. Зміна валютного курсу та інфляційні процеси в державі в умовах воєнного стану

Формування валютних курсів – складний процес, який відбувається під впливом взаємодії багатьох факторів, що впливають на попит та пропозицію валюти як прямо, так і опосередковано. Багатофакторний характер валютного курсу відображає його зв'язок з іншими економічними показниками, такими як вартість, ціна, гроші, відсоткові ставки та інші. В сучасних умовах валютний курс формується на основі попиту і пропозиції на валютному ринку, але його розмір також залежить від багатьох інших факторів, таких як рівень та динаміка інфляції, грошової маси в обігу, рівень відсоткових ставок, зростання ВВП, розвиток фінансового ринку, політичні та психологічні фактори, очікування. У зв'язку з цим, формування валютного курсу на сучасному етапі розглядається як складний процес, що залежить від багатьох факторів.

У разі зниження курсу національної валюти без втручання інших факторів, експортери мають можливість отримувати експортну премію при обміні іноземної валюти, що зростала, на національну валюту, що падала, або продають товари за цінами, нижчими за середньосвітові. Однак, зниження курсу національної валюти також призводить до зростання цін на імпорт, що спонукає до зростання внутрішніх цін, обмеження імпорту товарів та споживання, або стимулює розвиток вітчизняного виробництва товарів в заміну імпортованим. Зниження валютного курсу зменшує реальну заборгованість в національній валюті, але збільшує тягар зовнішнього боргу, вираженого в іноземній валюті. Вивезення прибутків, відсотків та дивідендів, які отримують іноземні інвестори у валюті країни, стає менш вигідним.

Основними факторами які впливають на коливання валютного курсу є [42]:

- форс-мажорні події – стихійні лиха (землетруси, цунамі, тайфун, повені тощо).
- політичні події - війна, приходи до влади президентів та їх подальші дії на посту, політичні скандали, терористичні акти тощо.
- валютні інтервенції центральних банків.

Поряд з кон`юнктурними чинниками, вплив яких важко передбачити, на попит та пропозицію валюти, тобто на динаміку її курсу, впливають і відносно довгострокові тенденції, які визначають стан тієї чи іншої національної грошової одиниці у валютній ієрархії. Серед цих чинників виділяють такі [42]:

1. Зростання національного доходу. Цей чинник сприяє збільшенню попиту на іноземні товари, одночасно імпорт товарів може збільшувати відтік іноземної валюти.

2. Темпи інфляції. Темпи інфляції впливають на валютний курс через паритет купівельної спроможності. Вища інфляція зазвичай призводить до зниження курсу валюти, якщо інші фактори не втручаються. Цю тенденцію можна спостерігати на середньо- та довгостроковому горизонті.

Вирівнювання валютного курсу та його зближення з паритетом купівельної спроможності зазвичай займає приблизно два роки.

3. Стан платіжного балансу. Активний платіжний баланс сприяє підвищенню курсу національної валюти, оскільки збільшується попит на неї з боку зовнішніх боржників. Зворотньо, пасивний платіжний баланс створює тенденцію до зниження курсу національної валюти, оскільки боржники продають її на іноземну валюту для погашення своїх зовнішніх зобов'язань. У сучасних умовах, рух капіталів на міжнародному ринку став значним фактором, який впливає на платіжний баланс та, відповідно, на валютний курс. Конкурентним валютним ринком став ринок цінних паперів, таких як акції, облігації, векселі та короткострокові депозити. Особливо в країнах, що розвиваються, ринок цінних паперів може сповільнювати зростання курсу іноземної валюти, оскільки повертає вільні грошові кошти, які відводяться від валютного обміну.

4. Різниця процентних ставок у різних країнах. Вплив цього фактора на валютний курс залежить від двох основних обставин. По-перше, зміна процентних ставок в країні має вплив на міжнародний рух капіталів, зокрема короткострокових, за умови інших рівних. Підвищення процентної ставки стимулює приплив іноземних капіталів, тоді як зниження процентної ставки сприяє відпливу капіталів, включаючи національні, за межі країни. По-друге, процентні ставки впливають на операції на валютних ринках і ринках позичкового капіталу.

5. Діяльність валютних ринків та спекулятивні валютні операції. Якщо валюта починає знецінюватись, фірми та банки поспішають передчасно продавати її на більш стійкі валюти, що призводить до подальшого послаблення позицій валюти. Валютні ринки швидко реагують на зміни в економіці та політиці, віддзеркалюючи коливання курсів. Це відкриває нові можливості для валютної спекуляції та сприяє непередбачуваному руху «гарячих» грошей.

6. Ступінь використання певної валюти на євrorинку і в міжнародних розрахунках. Наприклад, той факт, що 60-70% операцій євробанків виконується в доларах, визначає масштаби попиту на цю валюту та її пропозицію. На курс валюти впливає і ступінь її використання в міжнародних розрахунках.

7. Ступінь довіри до валюти на національному та світовому ринках. Вона визначається станом економіки та політичним становищем в країні, а також розглянутими вище чинниками які впливають на валютний курс, причому дилери враховують не лише темпи економічного зростання, інфляції, рівень купівельної спроможності валюти, співвідношення попиту та пропозиції валюти, а й перспективи їх динаміки.

8. Валютна політика. Динаміка валютного курсу залежить від співвідношення ринкового та державного регулювання. Валютний курс формується на валютних ринках шляхом взаємодії попиту та пропозиції на валюту, і цей процес зазвичай супроводжується значними коливаннями курсів. На ринку формується реальний валютний курс, який є важливим індикатором стану економіки, грошового обігу, фінансів, кредиту та рівня довіри до певної валюти. Державне регулювання валютного курсу спрямоване на збільшення або зменшення курсу відповідно до валютно-економічної політики.

9. Фондовий ринок, який конкурує з валютним ринком, має вплив на нього у залежності від свого розвитку. Фондовий ринок може привертати іноземну валюту безпосередньо, а також залучати кошти в національній валюті, які могли б бути використані на валютному ринку для купівлі іноземної валюти.

10. Кон`юнктура валютних курсів та спекулятивні валютні операції завжди мають значний вплив на валютний курс, як свідчить світова практика. Валютні операції не завжди здійснюються виключно для торговельних або фінансових розрахунків, і в багатьох випадках головною мотивацією у суб`єктів валютного ринку може бути отримання спекулятивного прибутку.

Коливання валютного курсу впливають на співвідношення експортних та імпорتنих цін, конкурентоспроможність фірм, прибуток підприємств. Різкі коливання валютного курсу посилюють нестабільність міжнародних економічних, зокрема валютно-кредитних та фінансових, відносин, викликають негативні соціально-економічні наслідки, втрати одних та виграші інших країн [42].

В сучасних умовах валютний курс формується, аналогічно будь-якій ринкової ціни, під впливом попиту та пропозиції. Збалансування цих факторів на валютному ринку призводить до встановлення рівноважного рівня курсу валюти, відомого як «фундаментальна рівновага». Розмір попиту на іноземну валюту визначається рядом факторів, таких як потреби країни у імпорті товарів і послуг, витрати туристів з даної країни, які виїжджають за кордон, попит на іноземні фінансові активи та попит на іноземну валюту з метою здійснення інвестиційних проектів за кордоном від місцевих резидентів.

Воєнний стан в Україні має значний негативний вплив на валютний курс гривні. Ескалація конфлікту та загострення політичної та військової ситуації в країні призводить до значної нестабільності на фінансовому ринку та економіці загалом.

Один з основних чинників, що впливає на валютний курс гривні під час воєнного стану – це небезпека для інвесторів. Воєнний стан створює неспокійне середовище для бізнесу та іноземних інвесторів, що знижує їхню готовність ризикувати своїми коштами. Це призводить до зменшення притоку іноземних інвестицій, які є важливим джерелом підтримки валютного курсу гривні.

Крім того, воєнний стан супроводжується збільшенням витрат на оборону та безпеку. Уряд змушений виділяти значні кошти на потреби військових. Це призводить до зростання бюджетного дефіциту та збільшення державного боргу. Такі фінансові проблеми породжують недовіру до національної валюти та можуть спричинити зниження її вартості на міжнародних ринках.

Воєнний стан також впливає на зовнішню торгівлю країни. Він може призвести до обмежень щодо експорту та імпорту товарів, введення митних обмежень та санкцій. Такі обмеження можуть вплинути на зовнішню торгівлю України, знижуючи експортні прибутки та збільшуючи залежність від імпорту. Це також впливає на валютний курс гривні, оскільки зменшення обсягу експорту може призвести до зниження попиту на національну валюту. Воєнний стан створює нестабільне економічне середовище, що впливає на довіру до національної валюти та фінансову систему.

В Україні регулятором валютного курсу є Національний банк, його основна функція підтримання стабільності національної валюти. Основним інструментом регулювання є зміна облікової ставки.

2022 рік Національний банк розпочав як центральний банк – таргетер інфляції. Основними засадами грошово-кредитної політики на 2022 рік та середньострокову перспективу була визначена постійна ціль з інфляції на рівні 5% із допустимим діапазоном відхилень ± 1 в. п. Тож монетарна політика була насамперед спрямована на досягнення цієї цілі.

Однак з початком широкомасштабної збройної агресії проти України завдання та принципи реалізації монетарної політики Національного банку зазнали вимушених змін. Так, поряд із виконанням традиційних функцій Національного банку важливого значення набуло підтримання надійного та стабільного функціонування банківської і платіжної систем країни, а також максимальне забезпечення потреб оборони України та безперервне фінансування інших критичних видатків бюджету.

З метою стабілізації ситуації на валютному ринку Національний банк у перші години повномасштабного вторгнення зафіксував офіційний курс гривні до долара США та запровадив низку тимчасових адміністративних обмежень щодо валютних операцій і транскордонного руху капіталу. Такі заходи дали змогу уникнути паніки, запобігти непродуктивному відпливу капіталу та сприяли зниженню девальваційного тиску.

Для того, щоб мінімізувати ризики для фінансової стабільності на початку повномасштабного російського вторгнення, Національний банк оперативно адаптував операційний дизайн монетарної політики та вжив необхідних антикризових заходів. Це дало змогу пом'якшити негативний вплив початкового шоку війни на показники діяльності банків, захистити інтереси клієнтів банків, перш за все вкладників, а також підтримати безперервність платежів. Банківська система загалом залишалася високоліквідною від початку повномасштабної війни.

Для забезпечення належної відсічі широкомасштабній збройній агресії росії відповідно до змін, унесених до законодавства України, на період дії воєнного стану Національний банк отримав тимчасову можливість здійснювати купівлю державних облігацій [39]. Із 08 березня до 31 грудня 2022 року Національний банк України здійснив викуп військових облігацій уряду на суму 400 млрд грн. Монетизація військових ОВДП дала змогу підтримати обороноздатність країни, забезпечити безперебійне функціонування критичної інфраструктури та системи державних фінансів загалом.

Основним викликом для Національного банку в умовах воєнного стану стало балансування між виконанням традиційних функцій, таких як стримування інфляції і забезпечення стабільності національної валюти, та фінансуванням інших критичних видатків бюджету, які за своєю суттю є абсолютно протилежними. В таких умовах постає питання зміни підходу до проведення монетарної політики під час війни (рис. 2.3.).

Через жорсткі адміністративні обмеження та значний психологічний шок зміна облікової ставки мала незначні шанси слугувати чинником стримування інфляційного тиску в перші місяці повномасштабної війни. Тож Національний банк упродовж лютого – травня 2022 року відкладав ухвалення рішення щодо облікової ставки – вона залишалася незмінною, на рівні 10%.

За таких умов ключовим засобом стримування цінового тиску та забезпечення макрофінансової стабільності стала фіксація офіційного курсу

гривні станом на 24 лютого 2022 року на рівні 29,25 грн. за 1 дол. США. Однак, попри фіксацію курсу, повномасштабна військова агресія росії не могла не позначитися на прискоренні інфляції та розбалансуванні очікувань.

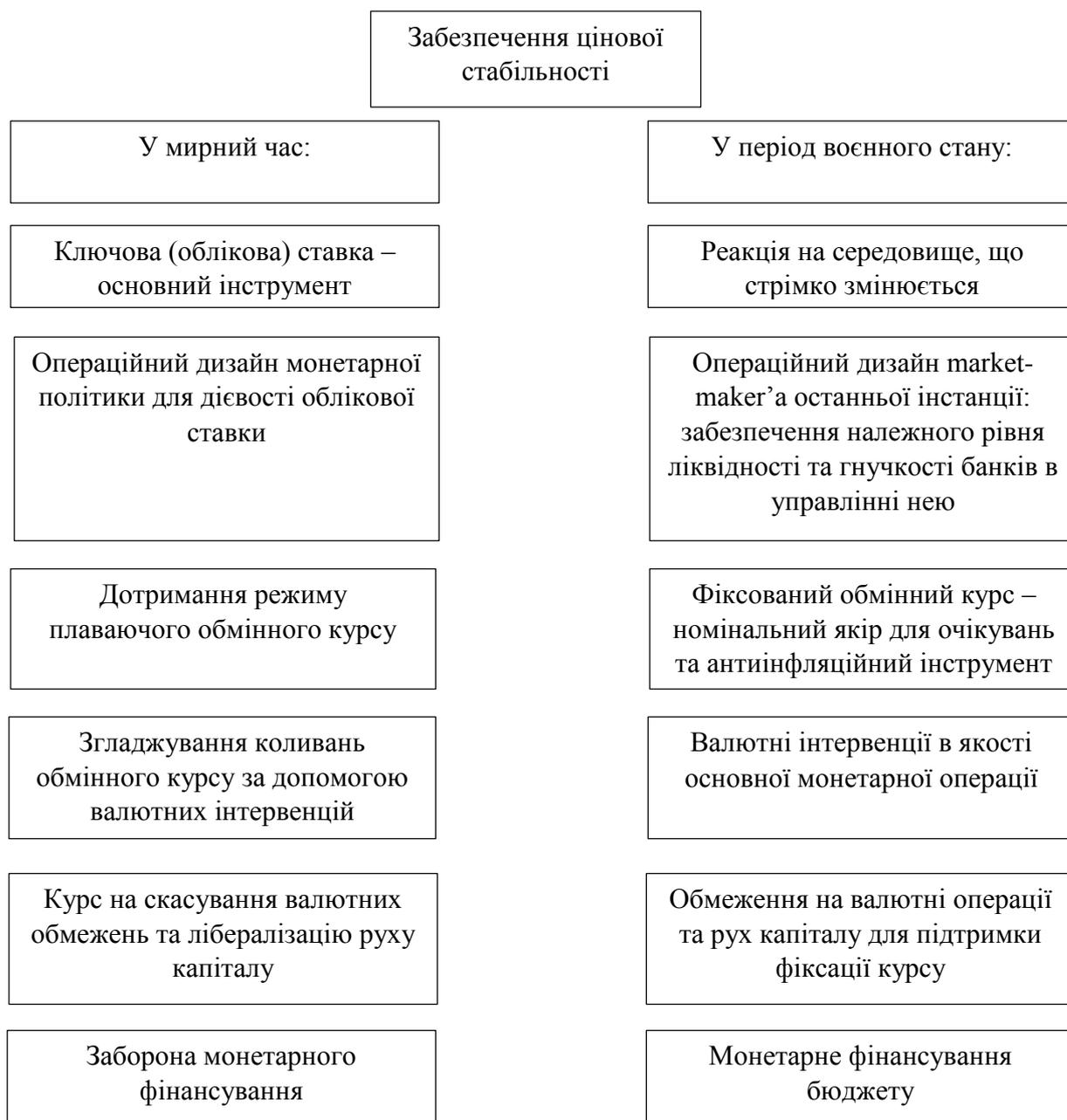

Рис. 2.3. Відмінність монетарної політики в мирний та воєнний час

Для нівелювання ризику розгортання валютної кризи та розкручування інфляційної спіралі Національний банк на початку червня підвищив облікову ставку одразу на 15 в. п. до 25% та заявив про намір утримувати її на такому

рівні впродовж тривалого часу. Такі дії разом з іншими заходами мали на меті заспокоїти очікування, забезпечити зростання привабливості гривневих активів, знизити тиск на валютному ринку і в результаті цього – посилити спроможність Національного банку забезпечувати курсову стабільність та захистити гривневі доходи і заощадження громадян від інфляційного знецінення (рис.2.4.).

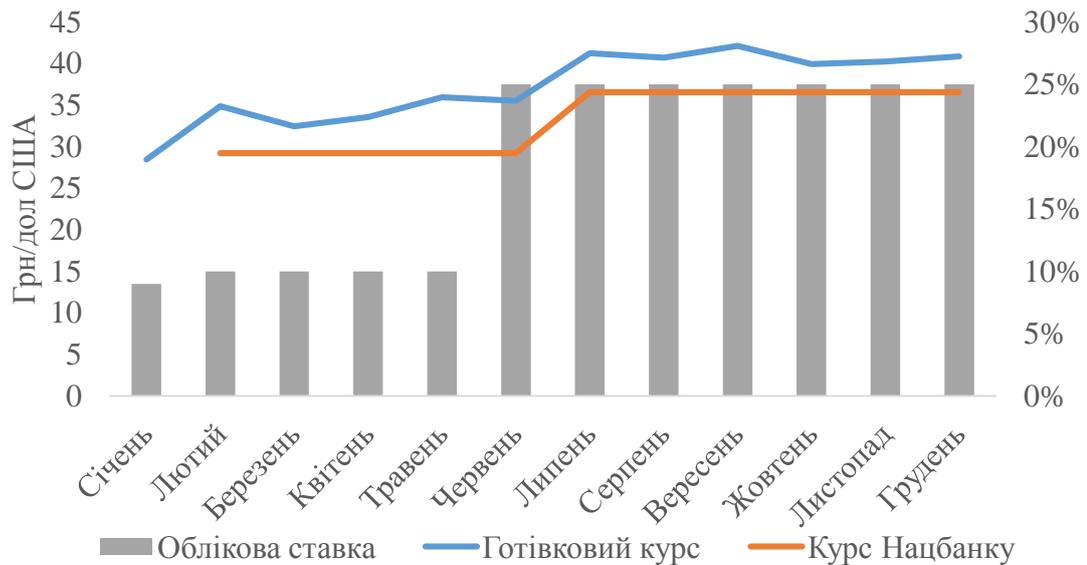

Рис.2.4. Динаміка зміни валютного курсу та облікової ставки у 2022

У липні 2022 року з огляду на зміну фундаментальних характеристик економіки України під час війни та зміцнення долара до інших валют, а відповідно і зростання номінального ефективного обмінного курсу гривні Національний банк скоригував офіційний курс гривні на 25% та зафіксував його на новому рівні – 36,57 грн. за 1 дол. США. Такий крок був потрібний для підвищення конкурентоспроможності українських виробників, зближення курсових умов для різних груп бізнесу та населення, а також підтримки стійкості економіки в умовах війни.

Такі активні інтервенції Нацбанку у функціонування фінансової системи не могли не відобразитися на валютних резервах України (табл.2.7.).

Розглядаючи динаміку зміни валютного курсу у 2022 (рис.2.4.) та міжнародних валютних резервів України (рис.2.5.), можна констатувати, що

зміна політики Національного банку в липні співпадають із мінімальним значенням валютних резервів України.

Таблиця 2.7

Офіційні міжнародні резерви України в 2022 р. (млн. дол. США)

Дата	Резерви млн. дол. США	Абсолютне відхилення	Відхилення %
на 31.12.2021	30 940,95	342.51	1.12%
на 31.01.2022	29 086,98	-1853.97	-5.99%
на 28.02.2022	27 552,86	-1534.12	-5.27%
на 31.03.2022	28 107,45	554.59	2.01%
на 30.04.2022	26 945,07	-1162.38	-4.14%
на 31.05.2022	25 102,24	-1842.83	-6.84%
на 30.06.2022	22 802,15	-2300.09	-9.16%
на 31.07.2022	22 386,60	-415.55	-1.82%
на 31.08.2022	25 438,75	3052.15	13.63%
на 30.09.2022	23 932,19	-1506.56	-5.92%
на 31.10.2022	25 246,38	1314.19	5.49%
на 30.11.2022	27 954,58	2708.20	10.73%
на 31.12.2022	28 494,46	539.88	1.93%

Підтримання фіксованого курсу гривні значно виснажило запаси іноземної валюти в країні, продовження такої агресивної політики щодо національної валюти могло поставити під загрозу здатність Національного банку ефективно функціонувати у майбутньому.

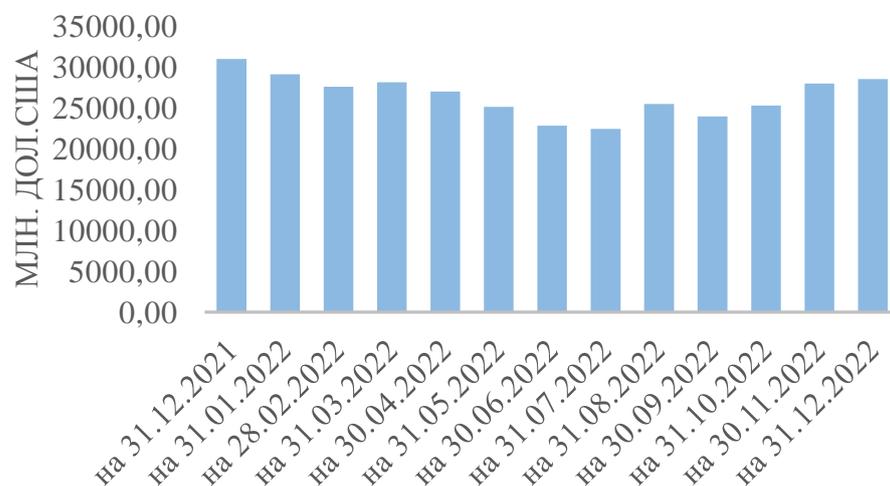

Рис.2.5. Динаміка зміни міжнародних резервів України в 2022 році

Зазначені заходи Національного банку у сфері монетарної та валютно-курсової політики, а також обмеження обсягів монетизації бюджету поряд зі зростанням експортних надходжень сприяли поліпшенню збалансованості та стійкості валютного ринку у другому півріччі 2022 року. Проте його здатність до самостійного врівноваження залишалася обмеженою протягом усього року, тож валютний ринок потребував постійної присутності Національного банку. У цілому за результатами 2022 року чистий продаж валюти Національним банком становив близько 25 млрд. дол. США. Водночас завдяки безпрецедентним обсягам надходження міжнародної допомоги міжнародні резерви впродовж року залишалися на достатньому рівні. Станом на кінець року обсяг міжнародних резервів становив 28,5 млрд. дол. США, що вище рівня на початок повномасштабного вторгнення.

Незважаючи на дії Національного банку, уникнути інфляції в Україні не вдалося, і за 2022 рік вона сягнула 26,6% (рис.2.6.).

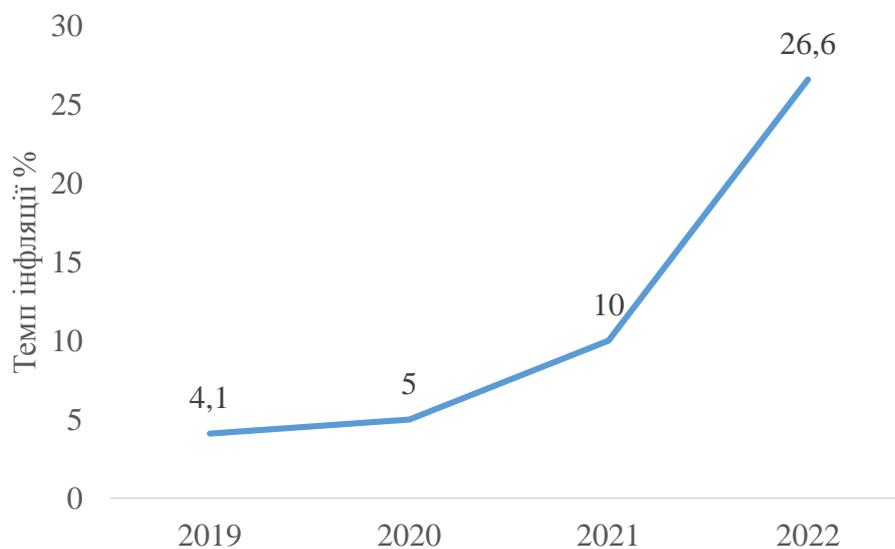

Рис.2.6. Динаміка зростання рівня споживчих цін в Україні

Національний банк заявляє [36]: «У цілому завдяки успішним діям українських сил оборони, які не тільки зупинили російський наступ, але й звільняють українські землі, комплексу антикризових заходів Національного банку та Уряду України, а також дякуючи підтримці міжнародних партнерів вдалося уникнути критичного розбалансування очікувань та

неконтрольованого прискорення інфляції. Зростання споживчих цін в Україні, попри війну та високу світову інфляцію, за підсумками 2022 року було помірним (26,6%) та нижчим за прогноз Національного банку (30%).»

Проте треба зазначити, що прискорення інфляції в минулому році стало викликом не лише для України. Рівень інфляції в 2022 році був високим і в європейських країнах, економіка яких, на відміну від української, не потерпала від руйнівних наслідків війни. Інфляційний тиск у більшості країн сягав рекордів із початку 2000-х років. Окремі країни, такі як Латвія, Литва та Угорщина, завершили рік із показником споживчої інфляції вищим за 20%.

Отже, основним викликом для Національного банку в умовах воєнного стану стало балансування між виконанням традиційних функцій, таких як стримання інфляції і забезпечення стабільності національної валюти, та фінансуванням інших критичних видатків бюджету.

Зміни в макроекономічному середовищі та економічний спад в умовах воєнного стану ставлять під загрозу стабільність фінансової системи України. Зниження економічної активності, зменшення виробництва і збільшення безробіття призводять до скорочення доходів держави та громадян, що може спричинити тінізацію економіки і зростання дефіциту державного бюджету..

Дефіцит державного бюджету є серйозною загрозою національній безпеці України, оскільки може обмежити фінансування важливих сфер, включаючи оборону та безпеку. Розробка ефективної бюджетної політики та залучення додаткових ресурсів стають невідкладними завданнями для забезпечення фінансової стійкості та національної безпеки.

Зміна валютного курсу та інфляційні процеси в умовах воєнного стану можуть створити значні виклики для фінансової системи. Необхідно розробляти та впроваджувати ефективні механізми контролю валютного ринку та інфляції, забезпечуючи стабільність валютного курсу та зниження інфляційного тиску.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Раціоналізація державних витрат та оптимізація податкової системи

Воєнний стан завжди ставить перед країною виклики, які потребують негайних та ефективних рішень. Одним із найважливіших аспектів в таких умовах є наповнення бюджету та забезпечення необхідних фінансових ресурсів для ведення бойових дій, забезпечення безпеки та підтримки економіки. У таких умовах раціоналізація державних витрат та оптимізація податкової системи стають необхідними кроками для забезпечення ефективного використання обмежених фінансових ресурсів та збереження стійкості економіки країни.

Воєнний стан вимагає ретельного аналізу та раціоналізації державних витрат, а також оптимізації податкової системи. У таких умовах ефективне використання обмежених ресурсів є надзвичайно важливим завданням для забезпечення стабільності та розвитку країни.

По-перше, раціоналізація державних витрат є необхідною для забезпечення фінансової стійкості в умовах воєнного стану. Уряд повинен здійснити перегляд усіх видів витрат, ідентифікувати пріоритетні напрямки та зменшити невиправдані витрати. Це може включати скорочення бюрократичних витрат, оптимізацію програм соціального захисту та зменшення витрат на апарат державного управління. Раціоналізація державних витрат сприятиме ефективному використанню доступних ресурсів та забезпечить здатність країни утримувати необхідні фінансові засоби для проведення військових операцій та забезпечення безпеки.

По-друге, оптимізація податкової системи також має велике значення у воєнний період. Податкові надходження є важливим джерелом доходів

держави, які можуть бути використані для фінансування військових потреб та підтримки економіки. В умовах воєнного стану доцільно переглянути податкові ставки та механізми збору податків з урахуванням поточної ситуації та потреб країни. Наприклад, можна розглянути тимчасове введення спеціальних податків або збільшення ставок податків для певних секторів економіки, що мають високий прибуток або є стратегічними для безпеки країни. Оптимізація податкової системи дозволить забезпечити необхідні фінансові ресурси для ведення війни та одночасно сприятиме збереженню економічної стабільності.

Важливо також забезпечити прозорість та ефективний контроль за використанням державних коштів. Транспарентність управління фінансами допоможе запобігти корупції та недоцільному використанню коштів, що є особливо критичним в часи воєнного стану.

У воєнний період раціоналізація державних витрат та оптимізація податкової системи стають невід'ємною частиною ефективного управління економікою та забезпечення стійкості країни. Ці заходи дозволять зберегти фінансові ресурси для потреб військових операцій, забезпечити соціальну підтримку населення та зберегти економічну стабільність.

Раціоналізація видатків державного і місцевих бюджетів має здійснюватись за такими напрямками [43]:

- 1) організація бюджетного процесу, орієнтованого на результати;
- 2) реструктуризація бюджетної мережі;
- 3) вдосконалення управління інвестиціями в умовах кризи;
- 4) підвищення адресності заходів з соціальної підтримки громадян;
- 5) жорсткість режиму економії бюджетних коштів.

Організація бюджетного процесу, орієнтованого на результат передбачає такі основні напрями його вдосконалення [43]:

– використання єдиного реєстру видаткових зобов'язань (як звичайних, так і фінансових зобов'язань) в якості інструменту раціоналізації державних і місцевих видатків;

- роздільне планування постійних (діючих) і періодичних (нових) зобов'язань;

- використання інструментів оцінки результативності бюджетних витрат і забезпечення їх обліку в бюджетному плануванні. Для підвищення ефективності використання єдиного реєстру витраткових зобов'язань в удосконаленні бюджетного процесу можна:

- провести інвентаризацію витраткових зобов'язань головного розпорядника для оцінки того, наскільки ці зобов'язання відповідають повноваженням відповідного рівня влади, його цілям і завданням;

- використати результати цієї інвентаризації при визначенні переліку бюджетних благ, фінансування яких здійснюється за рахунок коштів відповідного бюджету, при проведенні межі між платними послугами і безплатними благами;

- оцінити методи визначення обсягу бюджетних коштів, необхідних для фінансування кожного з витраткових зобов'язань, здійснивши максимально можливий взаємозв'язок цих обсягів з якістю благ і кількістю їх споживачів.

Реструктуризація бюджетної мережі може бути здійснена шляхом впровадження взаємопов'язаних заходів. Серед них – оптимізація бюджетної мережі та залучення недержавних організацій до надання державних (місцевих) послуг. Цей процес сприятиме підвищенню ефективності бюджетних витрат, економії бюджетних коштів і створенню конкуренції у публічному секторі. Оптимізація бюджетної мережі необхідна для адаптації її розташування до сформованої структури населення. Це дозволить зменшити кількість державних (місцевих) установ шляхом перерозподілу витрат на надання послуг таким чином, щоб вони були пропорційні якості цих послуг. Це дозволить щороку заощаджувати бюджетні ресурси, не жертвуючи якістю наданих бюджетних благ. Для раціоналізації бюджетної мережі необхідно [43]:

- організувати моніторинг бюджетної мережі (кількість бюджетних установ, кількість персоналу, використовувані ресурси, обсяг і якість надавання державних (місцевих) послуг у розрізі бюджетних установ);

- оцінити потребу в бюджетних установах з обліком необхідного (бажаного) рівня забезпеченості державними (місцевими) послугами;

- розробити і затвердити програму реструктуризації бюджетної мережі (по галузях), включаючи перепрофілювання бюджетних установ, приєднання окремих установ (об'єднання кількох) до інших організацій, ліквідацію бюджетних установ, залучення приватного сектора до надання державних (місцевих) послуг;

- організувати роботу з громадянами і працівниками бюджетних установ для підвищення рівня суспільної підтримки процесу раціоналізації бюджетної мережі;

- забезпечити оцінку задоволеності громадян надаваними державними (місцевими) послугами (результати опитувань). З урахуванням цієї оцінки прийняти подальші кроки із реструктуризації бюджетної мережі.

Покращення управління інвестиціями в умовах кризи є важливим кроком для підвищення ефективності бюджетних витрат, і це можна здійснити за допомогою двох напрямків: впровадження процедури відбору нових інвестиційних проектів, які фінансуються з бюджетних коштів, та моніторингу реалізації інвестиційних проектів, що фінансуються з бюджету, з подальшим використанням його результатів при прийнятті рішень. Для розробки і впровадження процедури відбору нових інвестиційних проектів, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів, необхідно [43]:

- нормативно-правове закріплення положення про необхідність розробки інвестиційного проекту на всі капітальні вкладення, що перевищують установлений строк. Капітальні вкладення спрямовані на запобігання або ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій мають особливі умови розробки інвестиційного проекту;

- затвердження методики відбору інвестиційного проекту;

- затвердження порядку експертизи вартості інвестиційного проекту;
- відображення бюджетних асигнувань на здійснення бюджетних інвестицій у складі відомчої структури видатків окремо по кожному інвестиційному проекту.

Поліпшення адресної соціальної підтримки громадян передбачає відмову від штучного розширення пільгових категорій громадян, таких як присвоєння звань «заслужений» чи «народний», та оцінку всіх наявних пільг і виплат з точки зору їх спрямованості. Головна мета полягає у визначенні, наскільки ці заходи сприяють збільшенню добробуту найбільш вразливих громадян. На наступному етапі потрібно розробити середньострокову програму, яка замінить розсіяні та незв'язані з добробутом конкретного громадянина пільги і виплати на єдину систему адресної підтримки найбільш вразливих громадян. З метою зменшення соціальних наслідків цих заходів, пропонується створення двох систем соціальної підтримки [43]:

1) діюча система соціальної підтримки, спрямована на допомогу окремим категоріям громадян залежно від їх статусу. Її фінансування поступово скорочується за допомогою низьких коефіцієнтів індексації відповідних виплат;

2) адресна допомога найбільш нужденним верствам громадян, що збільшується (навіть випереджальними темпами) через згортання діючої системи соціальної підтримки, орієнтованої на соціальний статус громадян.

Жорсткість режиму економії бюджетних коштів у випадку погіршення економічної кон'юнктури передбачає здійснення таких заходів:

- недопущення збільшення чисельності працівників бюджетної сфери і органів державного управління;

- встановлення мораторію на підвищення оплати праці державних цивільних службовців у випадку заборгованості із заробітної плати в бюджетному секторі;

- скорочення видатків на утримання органів державної влади і місцевого самоврядування. Необхідно встановити ліміти на кількість службового

транспорту для обслуговування органів державної влади, нормативи інших поточних видатків на утримання органів державного управління, послуги мобільного зв'язку, скоротити придбання основних фондів органів державної влади. Аналогічні заходи можуть бути рекомендовані до прийняття органам місцевого самоврядування.

Тому, незалежно від економічної кон'юнктури: провести ресурсозберігаючі заходи для підвищення ефективності використання коштів бюджету — установка приладів, що контролюють споживання електроенергії, теплоенергії, води і газу; підвищити ефективність системи закупівель — підвищити частку продукції закуплену на електронних аукціонах, організувати виплату коштів лише після завершення роботи, державні закупівлі на великі контракти ділити на окремі конкурсні етапи і виділяти фінансування по завершенню кожного етапу, відмовитися від надання яких-небудь переваг регіональним виробникам при розміщенні державних замовлень.

Таким чином, раціоналізація бюджетних видатків, вимагає підвищення їх ефективності в таких ключових напрямках:

- забезпечення збалансованості і стійкості державного і місцевих бюджетів;
- впровадження програмно-цільових принципів організації діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування;
- розвиток нових форм надання і фінансового забезпечення публічних послуг (реструктуризація бюджетного сектора);
- підвищення ефективності розподілу бюджетних ресурсів;
- оптимізація функцій державного управління, підвищення ефективності їх забезпечення;
- проведення заходів зі скорочення бюджетних видатків на виконання окремих зобов'язань;
- реформування державного фінансового контролю і розвиток внутрішнього контролю;

- впровадження заходів щодо підвищення енергетичної ефективності;
- розвиток інформаційної системи управління державними фінансами,

що сприяє підвищенню прозорості діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування.

Розглядаючи оптимізацію податкової системи, варто зазначити, що реальне податкове навантаження в Україні, яке несуть законослухняні платники податків, набагато вище від офіційно визначеного. Головними причинами цієї розбіжності, є наступні [46]:

1. Відсутність стабільної та послідовної податкової політики, науково обґрунтованих орієнтирів її проведення; постійні зміни податкового законодавства, які практично неможливо відстежити та виконати.

2. Наявність значної кількості податкових пільг та преференцій, що надаються різним категоріям платників податків, встановлених у багатьох випадках лише підзаконними актами, а не спеціальним законом, як цього вимагає Конституція України та Закон України «Про систему оподаткування».

3. Існування механізму незаконного тіньового податкового тиску, який ставить суб`єкти господарювання у скрутне становище. Наявність хабарництва та корупції у податкових і митних органах, що дає змогу багатьом підприємцям уникати сплати повної суми податків.

4. Значна асиметричність податкової системи України. Наявність великої частки у структурі ВВП так званої «бартерної» економіки (до 40% ВВП), від якої фактично немає надходжень у бюджету, а також «пільгової» економіки, яка сплачує лише такі окремі непрямі податки, як ПДВ та акциз. Тому практично весь податковий тягар повинна нести лише частина офіційної економіки, що сплачує більшу частку своєї доданої вартості.

Ці та ряд інших причин ускладнюють проблему надмірного податкового навантаження. Як наслідок, податкова система в цілому виконує антистимулюючий вплив на економіку, принципи оподаткування порушуються, а непосильний податковий тягар змушує діяти нелегально. У

пошуках виходу з даної ситуації основну увагу необхідно приділити двом основним напрямам.

Перший напрям. Створення належних макроекономічних умов для стимулювання сукупного попиту як вирішального фактору поживлення економіки, нарощування виробництва, а відтак і розширення податкової бази. Це при тих же розмірах податкових ставок (тобто без посилення податкового навантаження) забезпечить ріст дохідної частини бюджету. Через механізм останнього держава за рахунок збільшення отриманих надходжень зможе більшою мірою стимулювати попит, збільшивши та забезпечивши своєчасну виплату заробітних плат, пенсій, соціальних виплат тощо, збільшивши видатки на інвестиційно-інноваційну діяльність [44].

Даний підхід базується на теорії англійського вченого Дж.М. Кейнса, який у праці «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936) основним фактором забезпечення сталого економічного зростання визначає саме ефективний сукупний попит, для розширення якого, з одного боку, необхідно збільшувати державні видатки, а з іншого – скорочувати податкові надходження. Основними недоліками, які досить ускладнюють використання даного підходу в Україні у сьогоденних умовах, на нашу думку, є:

– по-перше, наявність часового лагу між заходами із стимулювання сукупного попиту та зростання податкових надходжень як результату розширення виробництва й сфери послуг і, відповідно, розширення податкової бази;

– по-друге, фактична наявність дефіциту Державного бюджету України та зростання зовнішнього державного боргу виключають можливість збільшення державних видатків при одночасному зменшенні податкового навантаження;

Другий напрям вирішення цієї проблеми базується на теорії економіки пропозиції. Інтерпретація аргументів прибічників даної теорії представлена кривою Лаффера – залежність податкових надходжень у бюджет від розміру податкових ставок. Дана теорія була використана на практиці адміністрацією

президента Рейгана в межах податкової реформи 80-х років, потім практично у більшості розвинених країн Європи [45].

Отже, важливу роль у податковому плануванні, як на макро-, так і на мікрорівні, відводиться аналітичній стадії збору та обробки інформації, яка надходить від платників податків і держави, з метою прийняття управлінських рішень.

Аналіз є необхідним, оскільки підприємства є платниками багатьох податків, наприклад, податку на прибуток та інших. Саме підприємство може ефективно регулювати свою господарську діяльність відповідно до податкового законодавства, і тому воно є об'єктом, на який спрямована цільова економічна функція податків.

В цілому, раціоналізація державних витрат та оптимізація податкової системи є надзвичайно важливими кроками для забезпечення стійкості фінансової системи в умовах воєнного стану. Ці заходи дозволяють країні ефективно використовувати обмежені ресурси, забезпечувати необхідні фінансові засоби для ведення військових операцій та підтримки безпеки, а також сприяють економічній стабільності.

Раціоналізація державних витрат дозволяє уряду ідентифікувати та скоротити невиправдані витрати, зосередитися на пріоритетних напрямках та збільшити ефективність використання коштів. Це може включати оптимізацію програм соціального захисту, зменшення бюрократичних витрат та раціональне використання державних ресурсів.

Оптимізація податкової системи допомагає забезпечити необхідні фінансові ресурси шляхом перегляду податкових ставок та механізмів збору податків. Вона може включати тимчасове введення спеціальних податків або збільшення ставок для певних секторів економіки, які мають великий прибуток або є стратегічними для безпеки країни.

Ці заходи сприяють збереженню фінансових ресурсів, необхідних для ведення війни, підтримки економіки та забезпечення соціальної підтримки населення. Вони також сприяють підтримці фінансової стійкості, запобігаючи

ризикам виснаження валютних резервів та зберігаючи довіру до фінансової системи країни.

3.2. Фінансова допомога міжнародних партнерів України

Воєнний стан завжди належить до складних та небезпечних періодів в будь-якій країні. Він супроводжується загрозами безпеці, економічними викликами та необхідністю значних фінансових затрат. У таких умовах виникає потреба у фінансовій підтримці з-за кордону, яка грає важливу роль у забезпеченні ефективного протистояння агресії та збереженні безпеки.

В умовах воєнного стану фінансова підтримка з-за кордону стає надзвичайно важливою для України. Незважаючи на рішучі дії держави, Україна зіткнулася з агресією, що потребує значних ресурсів для ефективного протистояння.

Україна, як країна, що перебуває у воєнному стані, знаходиться перед значними фінансовими викликами. Вона потребує необхідних фінансових ресурсів для підтримки обороноздатності, розвитку оборонної інфраструктури, підтримки внутрішньо переміщених осіб та мобілізації резервів. Однак, в силу обмежених можливостей свого внутрішнього бюджету, Україна не здатна самостійно забезпечити усі статті видатків у належному обсязі.

Тому фінансова допомога та підтримка зі сторони західних партнерів стають критичними для України. Це включає фінансову допомогу, кредитні лінії, гранти, військову технічну допомогу та інші форми підтримки. Західні партнери визнають важливість української безпеки та стабільності і готові надати необхідну допомогу для протистояння агресії.

Фінансова підтримка з-за кордону допомагає Україні забезпечити необхідні ресурси для зміцнення обороноздатності, ведення воєнних дій та підтримки економіки в умовах воєнного стану. Вона також допомагає

підтримувати моральний дух населення дозволяючи не відчувати себе сам на сам з сильнішим ворогом.

Без підтримки західних партнерів Україна не здатна ефективно протистояти агресії та забезпечити безпеку своїх громадян. Фінансова підтримка з-за кордону є необхідною для збереження миру та стабільності в Укоаїні та регіоні. Тому важливо продовжувати залучати фінансову допомогу від західних партнерів і підтримувати міжнародну співпрацю для успішного протистояння воєнним викликам.

В умовах агресії проти України, у зв'язку із збільшенням дефіциту державного бюджету основним джерелом фінансування державного бюджету у 2022 році стали державні зовнішні запозичення від іноземних кредиторів, в тому числі від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів.

Згідно зі звітом, який опублікував Центр економічних стратегій, 60% від усього додаткового фінансування, яке отримав український бюджет станом на кінець 2022 року, був вклад саме міжнародних партнерів [47].

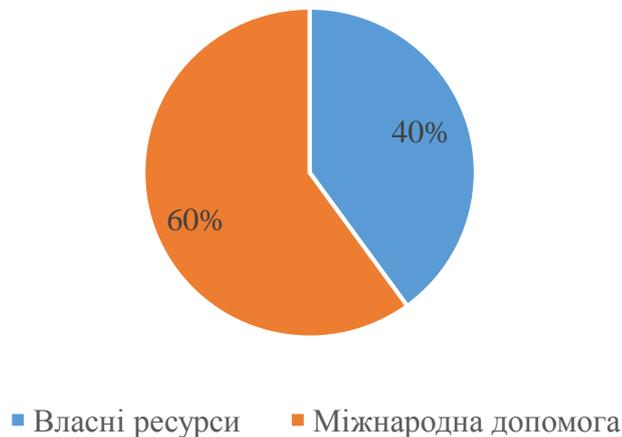

Рис.3.1. Покриття бюджету України

Брак коштів від міжнародних партнерів перекрили монетарним фінансуванням НБУ та внутрішніми запозиченнями.

Державні зовнішні запозичення до державного бюджету у 2022 році були здійснені у сумі 612,2 млрд грн, з яких 48,0 млрд грн надійшло від

міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів до спеціального фонду на впровадження спільних проєктів.

Міжнародний валютний фонд та Європейська Комісія одні із перших відреагували на вторгнення російської федерації. Починаючи з березня МВФ надав у 2022 році кредити в рамках інструменту швидкого фінансування (RFI) на загальну суму 88,2 млрд. грн. (2,0 млрд СПЗ), Європейська Комісія протягом року надала макрофінансову допомогу у сумі 256,4 млрд. грн. (7,1 млрд. євро). Міжнародним банком реконструкції та розвитку, в тому числі у співфінансуванні з Міжнародною асоціацією розвитку, було надано кредити у сумі 82,7 млрд. грн. (2,5 млрд. дол. США), Європейським інвестиційним банком, Німецькою кредитною установою для відбудови та Японським банком міжнародного співробітництва – загальним обсягом у сумі 47,5 млрд. грн. (1,6 млрд. дол. США) [35].

Сполучені Штати надали Україні найбільший обсяг фінансової допомоги поміж міжнародних партнерів у 2022 році — 410 млрд. грн.. Країни ЄС та його інституції разом із Європейським інвестиційним банком виділили Україні 390 млрд. грн. МВФ — 88 млрд грн. Велика Британія — 35 млрд. грн. Світовий банк — 34 млрд. грн. Японія — 17 млрд. грн. Уряд Канади надав кредити у сумі 60,5 млрд. грн., Італії – 7,6 млрд грн, Нідерландів – 7,8 млрд. грн., Франції – 13,6 млрд. грн. [35].

Аналізуючи обсяг фінансової допомоги, яку отримала Україна у 2022 році, видно, що найбільший обсяг був наданий Сполученими Штатами. Вони виділили Україні значну суму в розмірі 410 млрд. грн. Також важливими міжнародними партнерами були країни Європейського Союзу, спільно з Європейським інвестиційним банком, які надали фінансову допомогу на рівні 390 млрд. грн (рис .3.2.).

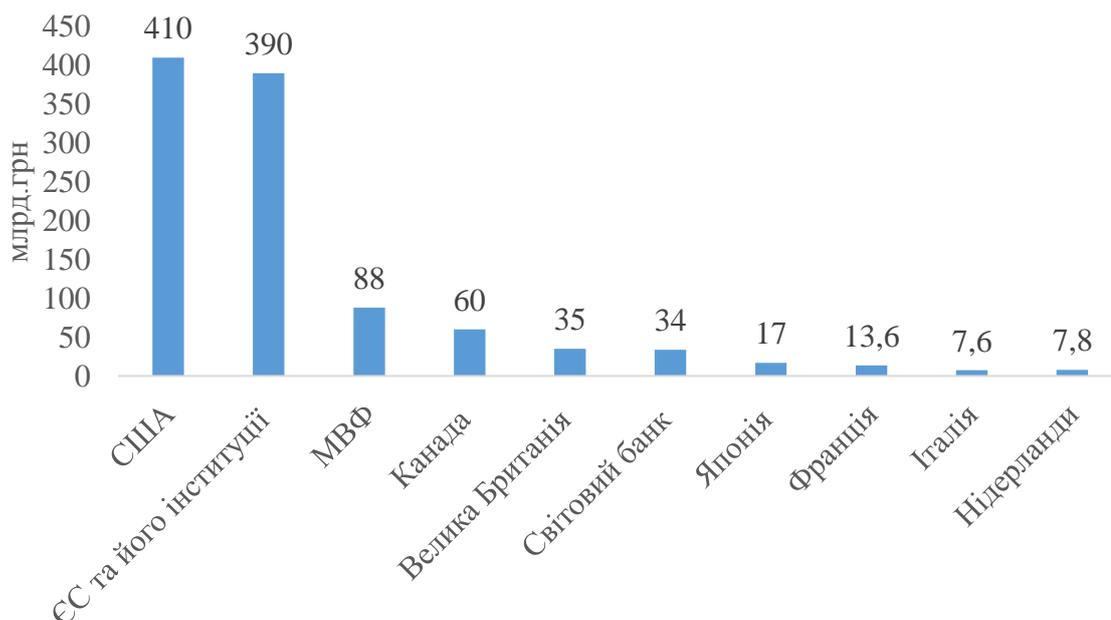

Рис.3.2. Фінансова допомога держав та інституцій Україні у 2022 році млрд.грн.

Зважаючи на пріоритетність залучення до загального фонду грантових коштів, що не призводить до збільшення боргового навантаження на державний бюджет, було вжито дієві заходи щодо унормування питання залучення грантів на бюджетну підтримку та активізовано роботу з МФО в цьому напрямі.

У 2022 році значно посилилася співпраця зі Світовим банком, який з перших днів повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну надавав дієву фінансову підтримку для забезпечення виконання основних функцій держави. Зокрема, було створено нові платформи: Цільовий фонд багатьох донорів (MDTF) та Український фонд допомоги, відновлення та реконструкції (URTF).

Загалом, обсяг фінансової допомоги, яку отримала Україна у 2022 році, свідчить про підтримку та довіру міжнародних партнерів до країни в умовах воєнного стану. Фінансова допомога, надана міжнародними партнерами Україні у 2022 році, відіграла важливу роль у підтримці країни в умовах воєнного стану. Це свідчить про готовність та довіру міжнародного

співтовариства підтримувати Україну в боротьбі з агресією. Отримана фінансова підтримка сприяє забезпеченню фінансової стійкості, розвитку економіки та безпеки країни. Така широка підтримка є суттєвим фактором у зміцненні української позиції та ефективному протистоянні воєнним викликам.

Незважаючи на складну економічну ситуацію Україна безумовно виконувала свої боргові зобов'язання вчасно та в повному обсязі як відповідальний емітент.

Так, 20 липня 2022 року група кредиторів України з країн G7 та членів Паризького клубу кредиторів, визнавши взірцевий досвід України щодо обслуговування боргу, оголосила про свій намір відстрочити виплату основної суми боргу та відсотків до кінця 2023 року з можливістю продовження відстрочки до кінця 2024 року.

Завдяки ефективній роботі команди Міністерства фінансів України у сфері управління державним боргом вдалось погодити з інвесторами пропозицію відкласти платежі за період 2022–2023 роки за всіма суверенними та гарантованими державою єврооблігаціями на загальну суму близько 21,1 млрд. дол. США без додаткової оплати за зміну умов випуску єврооблігацій. Згадані правочини дозволили заощадити близько 6 млрд дол. США.

Пропозицію щодо відтермінування виплат за державними деривативами підтримали держателі приблизно 91 відсотків сукупної непогашеної умовної суми державних деривативів. Позитивне голосування за зміни було свідченням бажання інвесторів підтримати Україну, а також знизити потенційний негативний ефект від цих інструментів на економіку України при післявоєнному зростанні.

Такі кроки іноземних інвесторів, зокрема приватних, продемонстрували суттєву підтримку Уряду та народу України. Оголошене зменшення боргового навантаження офіційного та приватного сектору дозволило Україні

спрямувати дефіцитні валютні ресурси на найнагальніші потреби, включаючи соціальні та гуманітарні.

У підсумку з 24 лютого на 14 грудня від міжнародних партнерів у бюджет України від іноземних партнерів надійшло 28,1 мільярдів доларів, у звіті Центру економічних стратегій. Серед цих коштів приблизно 12 млрд. грн. — це гранти [47].

Фінансову підтримку партнерам потрібно зробити іще більш системною, забезпечивши регулярність, надійність та можливості фінансувати термінові потреби у відновленні та реконструкції просто зараз, не чекаючи на закінчення бойових дій. Важливо прагнути до мінімізації емісійного фінансування, а також, за можливості, віддавати перевагу грантовим ресурсам перед кредитами, навіть пільговими, бо разом з економічним падінням ріст боргу зробить довгострокові політики відновлення надскладними.

При цьому безповоротні кошти на реконструкцію можуть і мають надходити з джерел, пов'язаних з агресором. Росія має заплатити – коштами свого центробанку чи своїх олігархів.

По-перше, необхідно прийняти законодавство на рівні країн ЄС та інших країн-партнерів, яке уможливить конфіскацію та передачу Україні коштів російських олігархів та російського центробанку. Проміжні рішення – інвестування активів та спрямування відсотків на відновлення України, а також запозичення під заставу цих активів – також можуть мати місце.

Наразі вже є перші кроки створення законодавчої бази для передачі конфіскованих резервів Україні. За різними даними, США заморозили близько \$39 млрд суверенних активів рф. Це найбільший після ЄС обсяг російських активів серед західних країн [48].

У той час як в ЄС 200 млрд євро резервів центробанку та 24,1 млрд. євро. фізосіб та юросіб знаходиться під санкціями, та законодавчої бази для їх передачі поки немає.

3.3. Ізраїль, як зразок країни з фінансовою системою яка функціонує в умовах постійної воєнної загрози

З 2014 року на території України тривають бойові дії і враховуючи географічне положення нашої держави, агресивно налаштованих сусідів та місцевий рельєф існує висока вірогідність, що навіть після завершення повномасштабної війни Україна все ще буде знаходитися під загрозою. Враховуючи це, доцільно розглянути досвід країни, яка вже майже 80 років перебуває у схожих умовах і також постійно знаходиться перед загрозою повномасштабного воєнного конфлікту, адже сильна економіка та стабільна фінансова система стають критично важливими в умовах загрози ззовні.

З часу заснування держави Ізраїль наприкінці 1940-х років і до середини 1980-х років фінансова система характеризувалась високим рівнем державного втручання та контролю. Це відображало політику широкого державного втручання в економіку з метою розподілу ресурсів та доходів. Уряд відігравав дуже активну роль у розподілі ресурсів, надаючи прями державні кредити, капітальні дотації та гарантії, зокрема для підтримки експортно-виробничих секторів. В той же час, постійно високий рівень інфляції сприяв фінансовому спаду, а індексація певних фінансових активів до інфляції була загальною практикою.

Починаючи з 1993 року, уряд розпочав значні зусилля щодо прискорення розвитку та дерегуляції ринку капіталу. У 1993 році було впроваджено ряд заходів, спрямованих на сприяння розвитку ринків капіталу, а у 1995 році проведена реформа пенсійної системи та дерегуляція інвестицій пенсійних фондів, що надали інституціональним інвесторам більшу гнучкість у розподілі свого портфеля. Приватизація відбулася у значних масштабах, а приватний сектор почав активніше випускати акції. Зі зняттям обмежень на доступ до зовнішнього капіталу багато ізраїльських компаній почали випускати акції за кордоном. Зокрема, багато високотехнологічних компаній, в яких Ізраїль є дуже конкурентоспроможним, розмістили свої акції на закордонних біржах, особливо NASDAQ.

Ізраїль має дворівневу банківську систему. Банк Ізраїлю був заснований у 1954 році як центральний банк країни. У законі зазначено що функції Банку полягають у адмініструванні, регулюванні та керуванні валютною системою, а також у регулюванні та керуванні кредитною та банківською системами з метою сприяння стабілізації вартості валюти та високому рівню внутрішнього виробництва, зайнятості, національний доходу.

Банк Ізраїля в даний час здійснює грошову політику за допомогою трьох основних інструментів: процентна ставка, закупівля іноземної валюти і закупівля державних облігацій на вторинному ринку. З квітня 2009 року процентна ставка перебуває на найнижчому рівні усіх часів (0,5 відсотка) і тільки інфляційні процеси у 2022 змусили уряд Ізраїля підняти процентну ставку до 4,75 відсотка (Рис.3.3.).

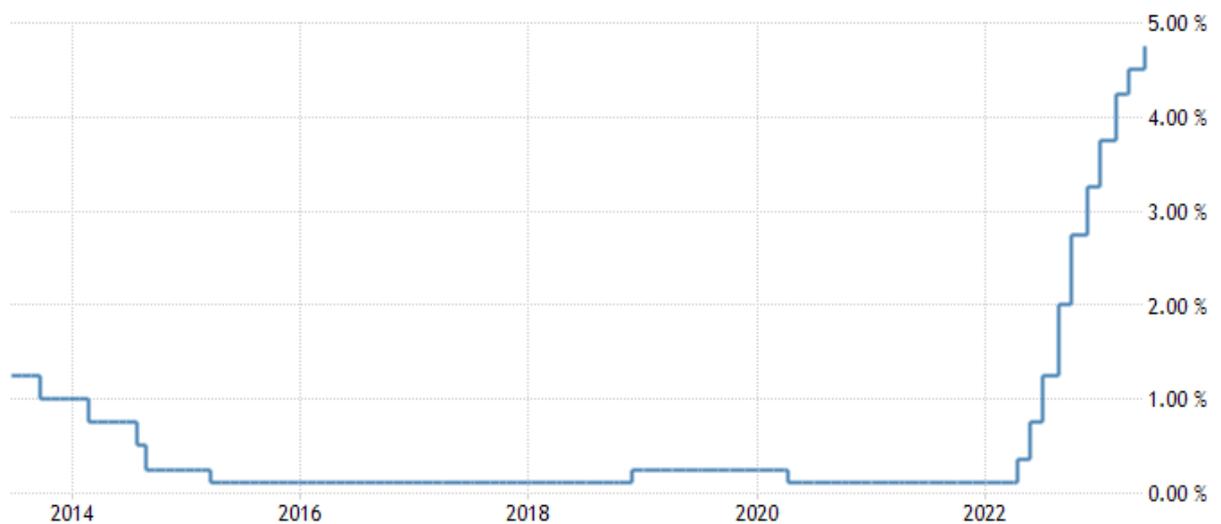

Рис.3.3. Динаміка зміни процентної ставки Банку Ізраїля

Закупівля іноземної валюти розпочалася у березні 2008 року з щоденним середнім обсягом закупівель, який збільшився з 25 млн. долларів до 100 млн. долларів. У серпні 2009 року Банк оголосив, що буде діяти на валютному ринку у разі незвичних рухів. Після прийняття цієї нової оперативної політики, Банк Ізраїля припинив щоденну програму закупівель на суму 100 млн. долларів. З середини лютого 2009 року здійснює закупівлю державних облігацій (як номінальних, так і індексованих за індексом споживчих цін) на

вторинному ринку, зараз щоденно в середньому на суму 200 млн. шекелів. Оскільки закупівля облігацій допомогла капіталовим ринкам повернутися до більш нормального функціонування, зокрема щодо відновлення емісій та залучення капіталу підприємствами, Банк Ізраїля припинив закупівлю облігацій у серпні 2009 року [53].

Моделі власності власності Ізраїльських банків змінювалися з плином часу. У 1983 році ціни акцій декількох великих банківських установ впали, частково внаслідок маніпуляцій з цінами акцій з боку контролюючих акціонерів банків. Уряд уклав угоду, за якою держава отримала контрольні пакети акцій у чотирьох з п'яти найбільших Ізраїльських банків. (Однак, держава не здійснювала безпосереднього управління цими банками). Акції цих чотирьох банків були виключені з торгів на Тель-Авівській фондовій біржі, а акціонерам в обмін на їхні акції виплачувалися державні облігації. Серед п'яти найбільших банків винятком був Перший міжнародний банк, який не брав участі у маніпуляціях з цінами своїх акцій і, отже, не постраждав від кризи. Його акції продовжували торгуватися неперервно без перебоїв.

Варто зазначити, що 5 найбільших банківських груп покривають 95% ринку банківських послуг Ізраїля, серед них: «Bank Hapoalim», «Bank Leumi Le-Israel», «Israel Discount Bank», «Mizrahi-Tefahot Bank» і «the First International Bank of Israel».

Ситуація з банківською системою в Ізраїлі дуже схожа на ту яка склалася в Україні, де саме державні банки контролюють левову частку ринку.

В Ізраїлі банки є великими гравцями на капіталових ринках через свої спеціалізовані дочірні підприємства. Кілька категорій небанківських посередників (таких як холдингові компанії) також активні на капіталовому ринку, включаючи брокерів (тобто членів Тель-Авівської фондової біржі або TASE), ліквідаторів ринку, інвестиційних консультантів, управляючих портфелями та організаторів емісій цінних паперів. Роздрібний сегмент ринку в значній мірі контролюється місцевими банками через їх мережі відділень і все через Інтернет. Роздрібна діяльність зазвичай спрямована на надання

простіших транзакційних послуг (як для TASE, так і для іноземних цінних паперів).

Можна зрозуміти, що Ізраїль має досить розвинутий ринок цінних паперів. Усі операції відбуваються на єдиній фондовій біржі. Тель-Авівська фондова біржа — створена в 1953 році на базі бюро з торгівлі цінними паперами. Являє собою приватну компанію, серед акціонерів — 27 ізраїльських банків і брокерських компаній. Середній денний оборот складає 600 млн. долларів.

Важливою особливістю для компаній в Ізраїлі є можливість подвійного лістингу. Закон про подвійний лістинг, який набрав чинності у жовтні 2000 року, дозволяє компаніям, зареєстрованим в Сполучених Штатах або Великобританії, здійснювати подвійний лістинг на TASE без додаткових регуляторних вимог. Станом на 31 грудня 2006 року, 39 ізраїльських компаній мають подвійний лістинг на TASE з відповідністю цьому фреймворку [53].

Власність над компаніями, що входять до складу Тель-Авівської фондової біржі (TASE), є дуже концентрованою. Десять приватних бізнес-груп володіють 30% компаній, що знаходяться на TASE. Двадцять бізнес-груп, майже всі володіються сім'ями, контролюють 160 публічно торгових компаній з 40% ринку. Це дуже високі рівні концентрації за стандартами західних економік.

Розглядаючи податкову систему Ізраїля, доцільно зазначити, що в більшості своїй діє за прогресивною шкалою, наприклад Ставка ПДФО варіюється від 10% (від 0 до 1 365 дол.) до 50% (більше 17 521 дол.). Середня зарплата в Ізраїлі – 2 430 дол. на місяць, отже такий дохід оподатковується за ставкою 12%.

В Ізраїлі – два види соціальних внесків: на соціальне страхування і на медичне страхування. Разом, для робітника діють дві ставки: 3,5% (від 0 до 1 439 дол.) та 12% (від 1 439 дол. до 11 202 дол.) Для роботодавця ставки становлять, відповідно, 3,45% і 7,25%. Із перевищення понад 11202 дол.

внески не сплачуються. В Ізраїлі з середньої зарплати робітник сплачує 7%, у той час як роботодавець – 5%.

Ставка податку на додану вартість в Ізраїлі становить 18%

В Ізраїлі податок підприємств оподатковується за ставкою 26,5%. Утім, для інноваційних підприємств ставка знижена до 16%, а для інноваційних підприємств, які знаходяться у стратегічно важливих регіонах країни (Галілея, долина річки Йордан, Негев та Єрусалим), - до 9%. Інноваційними вважаються підприємства, що працюють у сфері біотехнологій, нанотехнологій, або відновлювальної енергетики, або ж 25% доходу яких надходить від експорту продукції (окрім природних ресурсів).

Однією з явних переваг Ізраїлю є його низький рівень оподаткування, зокрема щодо заробітної плати, що робить його привабливим для інвестицій. Ізраїль виділяється серед розвинених країн своїм низьким податковим навантаженням, що має суттєвий вплив на створення сприятливого інвестиційного клімату. Це підтверджується високим обсягом прямих іноземних інвестицій, яким Ізраїль успішно лідирує серед розвинених країн.

Ринок державних облігацій у Ізраїлі наразі добре розвинутий, а державні облігації становлять більшість публічно розміщених державних цінних паперів. Ізраїль переживав серйозні епізоди інфляції протягом останніх кількох десятиліть. Усіма було характерне двозначне зростання інфляції протягом 1970-х років, що кульмінувало в інфляції понад 300% у 1979 році. Початок 1980-х років був періодом стагфляції. З метою боротьби з ендемічною інфляцією, в Ізраїлі було створено явище широкомасштабного використання облігацій, пов'язаних з індексом споживчих цін.

Перед реформою уряд був основним позичальником, а також великим кредитором, ефективно встановлюючи рівень прибутку на капітал шляхом випуску облігацій зі ставками відсотка, які перевищували ринкові ставки. Уряд випускав ці облігації пенсійним фондам та фондам соціального страхування, які разом становлять значну частину загальних довгострокових накопичень в Ізраїлі, а також страховим компаніям, пропонуючи деякі

субсидовані облігації банкам. Фондам соціального страхування було обов'язково утримувати 78% своїх активів у індексованих державних облігаціях. Оскільки дохід від індексованих облігацій був настільки привабливим, лише невелика частина заощаджень пройшла через приватний ринок. Крім того, існувало кілька категорій боргу, які видавалися без належної координації. Частково як наслідок цього, ринок був малоліквідним, незважаючи на його велику масштабність [53].

Реформа управління державним боргом відбулася на тлі зміцнення фінансового становища. Співвідношення державного боргу до ВВП Ізраїлю, яке у середині 1980-х років сягало 160%, на кінець 2003 року становило 102%. З того часу воно знижувалося, досягаючи 79% на кінець 2007 року. Покращення відображало зменшення бюджетного дефіциту, разом з високими темпами економічного зростання. На кінець 2007 року загальний державний борг складав 524,4 млрд. шекелів (\$ 136,3 млрд. еквіваленту), з яких 77% становив внутрішній борг, а 23% - зовнішній борг. Приблизно 1/3 внутрішнього боргу складалося з непередаваних облігацій за привабливими ставками, які розподілялися внутрішнім інвесторам, таким як пенсійні фонди та страхові компанії, для включення до спеціальних урядових спонсорованих інструментів, що забезпечують дохід за вигідними умовами [53].

У 2002 році всі відділи, які були відповідальні за випуск та управління боргом, були об'єднані в Управління державного боргу в Міністерстві фінансів. Це Управління очолює програму впровадження ринково-орієнтованих технік управління боргом. На сьогоднішній день існує чотири категорії державних облігацій, що торгуються на ринку [53]:

- Шаар. Неіндексовані облігації з фіксованою ставкою;
- Гілон. Неіндексовані облігації з плаваючою ставкою. Плаваюча ставка визначається на основі взваженого середнього доходу до погашення Макамів (ізраїльських Т-білів) з терміном до погашення 3-12 місяців;
- Галіль. Індексовані облігації з фіксованою ставкою, пов'язаною з індексом споживчих цін;

- Гільбоа. Облігації, пов'язані з доларом США.

Крім того, був введений короткострокові казначейські облігації. Макам (ізраїльські казначейські облігації) - це короткострокова позика, що випускається Банком Ізраїлю та гарантується державою Ізраїль з строком погашення менше одного року. Скарбничі квитки є облігаціями нульової купонної виплати, що випускаються зі знижкою від номінальної вартості.

Для оцінки ефективності політики управління державним боргом доцільно розглянути динамік одно з найважливіших показників (державний борг до ВВП) (рис.3.4.). Як видно з графіка, відношення державного боргу Ізраїля до ВВП постійно падало, у той час як державний борг України до ВВП знижувався до кризи 2008, після чого почав зростати, що звісно є негативним явищем.

Рис.3.4. Порівняння динаміки зміни державного боргу до ВВП України та Ізраїля %

Ізраїль має одну з найрозвинутіших індустрій венчурного капіталу в світі. Високотехнологічні компанії Ізраїлю дуже успішно привертають капітал на ринку акцій. Для того, щоб допомогти компаніям з ранніми стадіями досліджень і розробок (R&D), привернути капітал на публічному ринку, Тель-Авівська фондова біржа (TASE) надає знижені вимоги для лістингу таких компаній. «Компанія з досліджень і розробок» - це компанія, яка інвестувала

принаймні 3 мільйони шекелів у дослідження та розробки протягом останніх трьох років, включаючи інвестиції, здійснені за рахунок коштів, отриманих від Офісу Головного наукового співробітника при Міністерстві промисловості та торгівлі. Підтвердження інвестицій у дослідження та розробки отримується від Головного наукового співробітника. Основним напрямком діяльності заявника повинні бути дослідження та розробки або виробництво та маркетинг продуктів, отриманих в результаті власних досліджень та розробок.

Для R&D компаній не потрібно демонструвати мінімальний період діяльності або рівень власного капіталу перед проведенням першої публічної пропозиції (IPO). Власний капітал після IPO повинен досягати лише 8 мільйонів шекелів, у порівнянні з 25 мільйонами шекелів для більшості компаній, що продаються на біржі. Мінімальний відсоток публічного розміщення акцій є відносно низьким, що полегшує R&D компаніям залучення капіталу на ранніх етапах їх життєвого циклу зі збереженням відносно невеликого розведення володіння засновників. Правила щодо підтримки ліквідності, які застосовуються до акцій з низькою ліквідністю, не застосовуються до R&D компаній протягом перших трьох років, поки вони торгуються на TASE. Багато ізраїльських високотехнологічних компаній включені до лістингу за кордоном, зокрема на NASDAQ, як додатковий лістинг до лістингу на TASE або без внутрішнього лістингу.

Тобто, Ізраїль активно стимулює саме високотехнологічні компанії, полегшуючи їм можливість отримання інвестицій, головним критерієм в цьому випадку є унікальність продукту, який повинен бути отриманим в результаті власних розробок.

Показовим також є досвід Ізраїлю під час світової фінансової кризи 2008 року. На тлі світової фінансової кризи виникло занепокоєння, що непередбачувані обсяги зростання корпоративного боргу у 2009 та 2010 роках, перенавантажать ізраїльський ринок корпоративних облігацій. Оскільки у ізраїльському капіталовкладенні не бракувало ліквідності, Уряд вважав найбільш відповідним способом вирішення цієї проблеми створення

«множників вартості» і розподілу ризиків з приватним сектором. Були створені інвестиційні фонди («левередж-фонди»), щоб збільшити кредитування з не-банківських джерел. Міністерство фінансів спільно з довгостроковими інституційними інвесторами (пенсійні та страхові фонди) надали капітал для створення «інвестиційних фондів» для надання кредитів корпораціям, які здійснюють більшу половину своєї діяльності в Ізраїлі. Уряд несе початковий ризик інвестицій до певної суми і отримує частку прибутку. До цього часу було створено три фонди загальним обсягом 4,5 млрд. шекелів з загальним зобов'язанням уряду в розмірі 1,1 млрд. шекелів. (Довгострокові інституційні інвестори внесли внески у три рази більше, ніж урядові інвестиції в фонди.) З моменту оголошення цієї програми наприкінці 2008 року, загальний індекс корпоративних облігацій Tel-Bond 60 зростає на понад 15 відсотків, повернувшись до попереднього рівня до кризи [53].

Фінансовий нагляд в Ізраїлі організований за інституційними принципами. Банк Ізраїлю, через Наглядача за Банками, регулює та контролює банківський сектор. Міністерство фінансів, через Комісара з Ринку Капіталу, Страхування та Накопичень, регулює страхові компанії, пенсійні фонди та попередні фонди. Ізраїльська Комісія з Цінних Паперів (ISA) регулює ізраїльські публічні корпорації, які включені до Тель-Авівської фондової біржі, а також брокерські компанії, інвестиційні фонди та інвестиційних консультантів. Ізраїльський Орган з Контролю за Антиконтрентною Діяльністю забезпечує правильне та ефективне функціонування ринків, забезпечуючи конкурентну торговельну платформу [53].

Цікаво, що традиційно, фінансова стабільність не є важливою проблемою для всіх ізраїльських фінансових регуляторів. Наприклад основна функція Ізраїльської Комісії з Цінних Паперів (ISA) полягає у захисті інтересів інвесторів шляхом нагляду за діяльністю Тель-Авівської фондової біржі, контролю за публічними пропозиціями цінних паперів та обов'язкового розкриття матеріальної інформації з боку компаній, що включені до переліку, через публікації, такі як, фінансові звіти та інші періодичні звіти. Компанії,

цінні папери яких пропонувалися публіці в Ізраїлі за допомогою проспекту або цінні папери яких торгуються на Тель-Авівській фондовій біржі, зобов'язані подавати квартальні та річні звіти, а також деякі поточні звіти до ISA, Тель-Авівської фондової біржі та Реєстру Компаній.

Орієнтування ізраїльських фінансових регуляторів на захист інтересів інвесторів зробило Ізраїль привабливою країною для інвесторів, що у свою чергу обумовило стабільність фінансової системи.

Для завершення аналізу фінансової системи Ізраїлю, слід додати, що Ізраїль є найбільшим кумулятивним одержувачем зовнішньої допомоги США: до лютого 2022 року Сполучені Штати надали Ізраїлю 150 мільярдів доларів США двосторонньої допомоги. Підтримка Сполучених Штатів Америки Ізраїлю — це один з тих факторів, завдяки якому Ізраїль вистояв усі ці роки у протистоянні проти ворогів, які оточують країну з усіх боків.

Отже, раціоналізація державних витрат та оптимізація податкової системи, разом із фінансовою допомогою міжнародних партнерів, є незамінними шляхами для забезпечення стійкості фінансової системи в умовах воєнного стану. Раціональне використання державних ресурсів та зменшення витрат сприяють збільшенню фінансових резервів країни та підтримці економічного розвитку. Оптимізація податкової системи, забезпечить додаткові доходи до бюджету, що сприяє фінансовій стійкості та забезпеченню потреб національної безпеки. Фінансова допомога міжнародних партнерів відіграє вирішальну роль у забезпеченні фінансових ресурсів, необхідних для успішного функціонування економіки та ведення військових операцій. Велика підтримка, надана Сполученими Штатами, країнами Європейського Союзу та іншими міжнародними партнерами, свідчить про їхню готовність підтримувати Україну в умовах воєнного стану, а проаналізувавши фінансову систему Ізраїля можна зробити висновок, що шлях до стабільності фінансової системи лежить у лібералізації економіки,

розвитку сприятливого інвестиційного клімату та ефективного залученні цих самих інвестицій, як іноземних так і внутрішніх. Важливим також є стимулювання внутрішнього виробництва і особливо високотехнологічних галузей, перехід України від експорту сировини до виробництва і продажу високотехнологічних товарів дасть змогу значно підвищити ВВП та наповнити бюджет. Одним з варіантів у цьому випадку може бути розвиток ВПК України, це дозволить не тільки стимулювати економіку України, а й підвищити воєнний потенціал держави.

ВИСНОВКИ

Отже, у випускній роботі було проведено теоретичний аналіз функціонування фінансової системи України, розглянуто проблеми та особливості організації фінансової системи в Україні в умовах війни. Було визначено та проаналізувати основні виклики які виникають перед фінансовою системою в умовах воєнного стану, розглянуто вплив бойових дій на території держави на основні макроекономічні показники країни досліджено загрозу дефіциту бюджету в умовах воєнного стану використовуючи відповідні показники та аналізуючи виконання бюджету України в 2022 році. Також було проведено аналіз інфляційних процесів в державі, досліджено причини, наслідки та методи боротьби із інфляцією та коливанням курсу національної валюти, розглянуто шляхи для забезпечення стійкості фінансової системи в умовах воєнного стану використовуючи різноманітні методи оптимізації та зарубіжний досвід

В першому розділі було визначено, що фінансова система України завжди мала низку проблем, таких як повільний темп реформ, нечітке визначення мети та напрямків реформ, відсутність чіткої стратегії і тактики, а також низька ефективність функціонування системи в цілому. Військові дії тільки загострили існуючі проблеми і ставлять під загрозу здатність фінансової системи продовжувати свою роботу.

Головною метою побудови національної фінансової системи є забезпечення максимальної мобілізації наявних фінансових ресурсів в українському суспільстві, а також залучення зовнішніх ресурсів. Важливо домогтися ефективного використання цих ресурсів і максимізації на цій основі зростання власного ВВП. Рух грошових коштів через різні ланки і сфери фінансової системи повинен сприяти формуванню доходів кожного суб'єкта, що відображають його продуктивність і є достатніми для задоволення його потреб.

Основними викликами фінансовій системі України в умовах воєнного стану стало погіршення макроекономічного середовища, економічний спад, дефіцит бюджету та стрімкі інфляційні процеси в державі. Актуальним викликом також стало балансування Національного банку між виконанням традиційних функцій, таких як стримання інфляції і забезпечення стабільності національної валюти, та фінансуванням інших критичних видатків бюджету.

Узагальнивши, виклики, які постають перед фінансовою системою України в умовах воєнного стану тісно пов'язані і становлять загрозу не тільки фінансовій системі, а й державі в цілому.

Зміни в макроекономічному середовищі та економічний спад в умовах воєнного стану ставлять під загрозу стабільність фінансової системи України. Зниження економічної активності, зменшення виробництва і збільшення безробіття призводять до скорочення доходів держави та громадян, що може спричинити тінізацію економіки і зростання дефіциту державного бюджету. Дефіцит державного бюджету є серйозною загрозою національній безпеці України, оскільки може обмежити фінансування важливих сфер, включаючи оборону та безпеку. Розробка ефективної бюджетної політики та залучення додаткових ресурсів стають невідкладними завданнями для забезпечення фінансової стійкості та національної безпеки.

Зміна валютного курсу та інфляційні процеси в умовах воєнного стану можуть створити значні виклики для фінансової системи. Необхідно розробляти та впроваджувати ефективні механізми контролю валютного ринку та інфляції, забезпечуючи стабільність валютного курсу та зниження інфляційного тиску.

Забезпечення стійкості фінансової системи України в умовах воєнного стану можна досягти за допомогою раціоналізації державних витрат, оптимізації податкової системи, фінансової підтримки від міжнародних партнерів і, як було визначено на досвіді Ізраїля, привабливий інвестиційний клімат є запорукою стабільності і ефективності функціонування фінансової системи.

Раціональне використання державних ресурсів та зниження витрат сприяють збільшенню фінансових резервів країни і сприяють економічному розвитку. Оптимізація податкової системи дозволяє отримати додаткові доходи для бюджету, що сприяє фінансовій стійкості та задоволенню потреб національної безпеки.

Значна роль в цьому процесі належить фінансовій допомозі від міжнародних партнерів, оскільки вона забезпечує необхідні фінансові ресурси для успішного функціонування економіки та ведення бойових дій.

Важливим також є стимулювання внутрішнього виробництва і особливо високотехнологічних галузей, перехід України від експорту сировини до виробництва і продажу високотехнологічних товарів дасть змогу значно підвищити ВВП та наповнити бюджет. Одним з варіантів у цьому випадку може бути розвиток ВПК України, що дозволить не тільки стимулювати економіку України, а й підвищити воєнний потенціал держави.

У той час, як покращення інвестиційного клімату – більш комплексний процес, оскільки він потребує реформ не тільки в фінансовій системі а й багатьох інших сферах держави, наприклад судовій, оскільки саме захист прав інвесторів, як іноземних так і внутрішніх є запорукою довіри до держави, і відповідно збільшує приплив інвестицій в країну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Короткий тлумачний словник української мови: близько 7000 слів / [за ред. Д.Г. Гринчишина]. – К. : Видавн. центр —Просвіта, 2004. – 608 с.
2. Стукало Н.В. Особливості сучасного трактування термінів «фінанси» та «фінансова система» / Н.В. Стукало // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Л.Українки. Економічні науки. – 2006. – № 1. – С. 132-138.
3. Романенко О. Р. Фінанси: підруч. Київ, 2004. 387 с.
4. Словник фінансово-правових термінів: [за заг. ред. д. ю. н., проф. Л. К. Воронової]. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Алерта, 2011. 558 с.
5. Конституція України : від 28.06.1996 р., №254к/96ВР ВВР України. – 1996. – №30. – ст 141
6. Соскін О. Модель народного капіталізму і національні економічні інтереси України / О. Соскін // Економічний часопис. – 1998. – № 11–12. – С. 6–9.
7. Карлін М. І. Фінансова система України : навч. посібие / М. І. Карлін. – К. : Знання, 2007. – 324 с
8. Романенко О. Р. Фінанси : підручник / О. Р. Романенко. – К. : Центр навч. літератури, 2004. – 294 с.
9. Нестеренко А. С. Фінансова система України: правова характеристика та законодавче регулювання: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2014. 455 с. 197 79.
10. Канцір І. А. Інституційна структура та архітектура фінансової системи в умовах глобалізації. Європейські перспективи. 2012. № 4. Ч. 2. С. 229- 234
11. Пишний А. Г. Правовий статус державних банків в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07

«Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2008. 19 с.

12. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс: підручник. Київ, 1993. 303 с.

13. Петрова Т. С. Інституційна складова фінансової системи України як інструмент економічного розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Випуск 15. Частина 3. С. 137-140.

14. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. Київ, 1974. 547 с.

15. Кобзева Т. А. Мета та принципи фінансової системи України. Форум права. 2016. № 5. С. 58-62.

16. Геселева Н. В., Заріцька Н. М. Емерджентні властивості системи. Бізнесінформ. 2013. № 7. С. 93-97.

17. Орел В. М. Фінансова система як невід'ємна складова економічного процесу. Український журнал прикладної економіки. 2016. Том 1. № 1. С. 141- 152.

18. Бюджетний кодекс України: Закон від 08.07.2010 р. № 2456-VI. Верховна Рада України.

19. Круш П. В. Гроші та кредит: навч. посіб. Київ, 2010. 216 с.

20. Долгошея Н. О. Страхування в запитаннях та відповідях: навч. посіб. Київ, 2010. 316 с.

21. Азаренкова Г. М., Журавель Т. М., Михайленко Т. М. Фінанси підприємств: навч. посіб. 3-тє вид., виправл. і доп. Київ: Знання-Прес, 2009. 299 с.

22. Комплексна Програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління Національного банку України від 18. 06. 2015 року № 391.

23. Академічний словник української мови: в 11 томах. Том 10, 1979. С. 653. 136.

24. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / редкол. О. С. Мельничук та ін. Київ, 1983. Т. 6: У – Я. 2012. 568 с. 137.

25. Нестеренко А. С. Функції фінансової системи. URL: <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/148307/179-185.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
26. Музика О. А. Неподаткові доходи місцевих бюджетів України (фінансово-правове дослідження): монографія. Київ, 2006. 256 с.
27. Бердар М. М. Фінанси підприємств: навч. посіб. Київ, 2010. 352 с
28. Єгоров В.О. Ресурси фінансової системи і стратегія економічного зростання / В.О. Єгоров // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 133-142.
29. Ващишин А.М. Фінансова система і соціально-економічна стабільність / А.М. Ващишин, Л.А. Яремко // Фінанси України. – 1999. – №10. – С. 80-88.
30. Федосов В.М. Інституційна фінансова інфраструктура України: сучасний стан та проблеми розвитку / В.М. Федосов, В.М. Опарін, С.В. Львовчкін // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 3-21.
31. Міщенко В.І. Основні напрями забезпечення стабільності фінансового сектору України у контексті глобалізаційних процесів / В.І. Міщенко, С.В. Міщенко // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 56-69.
32. Закон України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» від 02.12.2021 року № 1928-IX. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (дата зверення: 10.05.2023)
33. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України URL: <https://minagro.gov.ua/> (дата зверення: 10.05.2023)
34. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата зверення: 10.05.2023)
35. Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL: <https://www.mof.gov.ua/uk> (дата зверення: 10.05.2023)
36. Офіційний сайт Національного банку України URL: <https://bank.gov.ua> (дата зверення: 11.05.2023)
37. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня

економічної безпеки України» 01.05.2011 № 634, Дата оновлення: 29.10.2013
[URL:https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text](https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text) (дата зверення:
13.05.2023)

38. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.12.2022 № 1415
Дата оновлення: 28.12.2022. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1415-2022-%D0%BF#Text>. (дата зверення:12.05.2023)

39. Закон України «Про Національний банк України» Відомості
Верховної Ради України, 1999, № 29, ст.238 Дата оновлення: 06.05.2023 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>. (дата зверення:12.05.2023)

40. Козловський С.В. Макроекономічне моделювання та
прогнозування валютного курсу в Україні / С.В. Козловський, В.О.
Козловський. – Вінниця: «Книга-Вега» ВАТ «Вінницька обласна друкарня»,
2005. – 240 с.

41. Малащук Д.В. Аналіз факторів формування валютного курсу.
Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право №6 2012 С. 83-86.

42. Коваленко Ю.М. Структуризація сучасного фінансового ринку /
Ю.М. Коваленко // *Фінанси України*, 2010. – №9. – С. 91–99.

43. Кондратюк С. Я. Раціоналізація видатків державного і місцевих
бюджетів в Україні. *Фінанси, облік і аудит*. 2014. Випуск 2 (24) С. 51-64

44. Мунтян Т.В. Податкове планування – як засіб зниження
податкового тиску на суб`єктів підприємницької діяльності / Т.В. Мунтян //
Економіка: проблеми теорії та практики. – 2000. – Вип. 64. – С. 92-97.

45. Амоша, О. До питання про оцінку рівня податків в Україні [Текст]
/ О. Амоша, В. Вишневський // *Економіка України*. – 2007. – № 6. – С. 11-19

46. Кірдіна О.Г., Фролова А.В. Оптимізація податкового
навантаження на макро- та мікрорівні. *Вісник економіки транспорту і
промисловості* № 64, 2018 С. 135-141

47. Сайт центру економічної стратегії URL:
<https://ces.org.ua/economy-of-ukraine-during-the-war-december-amndhe-results-of-the-year/> (дата зверення:15.05.2023)

48. Офіційний сайт Міністерства юстицій України URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/irina-mudra-kongres-ssha-rozglyane-zakonoproekt-pro-konfiskatsiyu-suverennih-aktiviv-rf> (дата зверення: 17.05.2023)
49. Stockholm International Peace Research Institute URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges>
50. Офіційний сайт державної податкової служби URL: <https://tr.tax.gov.ua/media-ark/local-news/print-581820.html> (дата зверення: 26.05.2023)
51. Постанова Національного банку України № 18 від 24.02.2022 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> Дата оновлення: 16.05.2023 (дата зверення: 27.05.2023)
52. Israel economy indicators URL: <https://tradingeconomics.com/israel/indicators> (дата зверення: 27.05.2023)
53. OESD Israel Review Of The Financial System URL: <https://www.oecd.org/finance/financial-markets/49497958.pdf> (дата зверення: 28.05.2023)
54. Цікановська Н.А. Інтерпретація понять «виклик», «небезпека», «загроза» та «ризик» у теорії фінансової безпеки. *Фінансовий Простір* № 3 (11) 2013 С. 110-114
55. Бодрук О. С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти : Монографія / О. С. Бодрук. — К. : НІПМБ, 2001. — 300 с.
56. Сергунин А. А. Международная безопасность: новые подходы и концепты / А. А. Сергунин // Политические исследования. — 2005. — № 6. — С. 126–137.
57. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій. — Львів : Світ, 2006. Т. 2 — 568 с.